

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota

11 170

Inventar

5 1214

A. 78-647
~~A 18647~~

CONSTANTIN DAMIANOVICI

444

Preocupări culturale

Constatări și Reflexii

306443

Facultatea de Filosofie și Litere din București
BIBLIOTECA CENTRALĂ

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA PROFESIONALĂ, DIM. C. IONESCU

9. — STRADA CÂMPINEANU. — 9

1914

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BUCUREȘTI

COTA

11170

Re 75 / 05

477 / 939

B.C.U. Bucuresti

S1214

Domnului

Jean C. Ghica

11170

Doublet

P A T R I A

S. 121H
Trăim în timpuri critice. Frământările patriotice nu-și mai găsesc liniște. De jur împrejurul României, națiunii, unele formidabile, altele mărunte, se sguiesc în întregul lor organism social, fie pentru a-și rânduși și consolida țara, fie pentru a-și mântui integritatea, pe care vecini lacomi năzuesc să o știrbească.

Ce îi mână pe aceștia să se scoale într'o pornire unanimă, să uite resentimentele de clasă și năzuințele individuale, să simtă și să gândească cu o singură inimă și cu un cuget unic? Este simțământul patriei, este gândul că pământul străvechiu moștenit din părinți în părinți și plătit cu sângele atâtor generațiuni, se află în primejdia; este durerea de a vedea că mormintele străbunilor — atâtea semne de vrednicie — amenință să fie cotropite de vrăjmași nepioși; este teama de a pierde brazda de pământ, care le dă pâinea de toate zilele.

Așa se traduce în sufletul omenesc acest cu-

vânt — *patria* — al cărui înțeles devine tot mai adânc și tot mai lărgit, cu cât pătrundem în timpurile moderne și cu cât individul se înalță mai sus prin cultură.

Anticul avea o idee restrânsă despre patrie, aproape cam aceeaș care abia se lămurește în cugetul țăranului nostru: brazda de țărână în care află și sprijin moral — altarul religiei părintești, — și sprijin material — nutrimentul zilnic.

«*Terra Patria*» era «ager romanus», ogorul; încolo se întindea necunoscutul, despre care nu voia sau nu putea ști nimic.

În veacul de mijloc, atunci când s'au efectuat atâtea strămutări de popoare, idea de patrie se identifică cu idea de organizare politică în Stat. În epoca modernă, concepția de patrie capătă un colorit național. Dificultățile luptei pentru existență fac ca pentru a se înfiripa o patrie să fie nevoie de mulți factori cari să intre în concurență, de condițiuni multiple de care să atârne clădirea ei.

În primul rând, idea aceasta trebuie legată de ceva concret; e nevoie de un *teritoriu comun*, a cărui configurație geografică să facă posibilă apărarea, în cazul unui atac dușman. Se impun deci *fruntarii naturale*.

Țara noastră s'a îngustat cu vremea dela marea Românie la crâmpeliul de teritoriu ce locuim azi. Țările transcarpatine despărțite de trupul comun prin lanțul vitreg al Carpaților, au pus o stavilă naturală pentru Moldova și Valahia, împotriva

oricărui atac dinspre nord și vest. De aceea și cele mai multe rele ni le-a adus tot Răsăritul, fie prin nenumăratele invaziuni barbare, fie prin cōtropirea Basarabiei. Granița răsăriteană — altădată Nistrul, azi Prutul — a constituit totdeauna o piedică neînsemnată în drumul unui cuceritor.

Să ne imaginăm lanțul Carpaților strămutat de mâna unei soarte mai puțin nefaste, în albia actuală a Nistrului ori Prutului — «râurile blestemate», cum le-a numit pe bună dreptate poporul — și să cântărim urmările binefăcătoare ce ar fi decurs: câmpiile mănoase ale țării, la adăpost de năvala Crivățului înghețat, ar fi fost necurmat verzi; inimile Românilor n'ar mai fi avut să fie muncite în tot momentul de teama unei invazii muscălești; platoul Transilvaniei cu întregul neam românesc pe care îl poartă, s'ar fi întins mare peste Basarabia actuală; drumul civilizației apusene s'ar fi deschis larg către țările noastre, ne-am fi adăpat deci dela strălucita cultură latină, nu dela sarbăda și întunecata civilizație slavonă.

În sudul României, Dunărea, fluviul care atinge uneori lățimea de 2 km. și jum. ¹⁾ este o fruntarie naturală vizibilă, dar fără rezistența neînfrântă a muntelui. Peninsula Balcanică știe toată cât de lesne a putut fi învins acest fluviu de hordele barbare dela răsărit și miazănoapte,

1) La „Malu-roșu”, lângă Giurgiu.

care au trecut-o prin foc și sabie în nenumărate rânduri.

Nevoia de a avea granițe naturale vine să explice expansiunea noastră dincolo de Dunăre, la țărmul mării, pentru noi totdeauna ferecată.

Insemnătatea factorului teritorial și strategic pentru afirmarea unei patrii se evidențiază perfect în configurația Muntenegrului: o mână de oameni, cari ascunși dincolo de creasta unui inel de munți, își spun cuvântul de multe ori răstit și fac așa încât să se țină socoteală de el.

Să nu credem totuș că singure granițele naturale pot fi în stare ca să zămislească o patrie. Temelia pe care s'au ridicat neamurile la începutul lor a fost *comunitatea de rassă*, un ciment ce a putut strânge și menține laolaltă înseși hordele barbare, în drumul lor din stepele Asiei până la marea Baltică și Atlantic.

În vechime, când între popoare domnia un exclusivism derivat din concepția religioasă, caracterul rasselor s'a păstrat distinct, împerecherile nu erau cu putință, așa încât factorul etnic era covârșitor pentru consolidarea unei patrii.

Cu vremea peste lumea latină s'a suprapus o lume germanică, sângele s'a amalgamat, elementul rassei și-a pierdut din importanță. Azi vedem organisme politice în care rasse felurite duc căsnicie în comun, nutresc aceleași sentimente frumoase pentru țară și sunt capabile de tot atâtea dezinteresate jertfe.

Bunăoară, Elveția compusă din Italieni, Fran-

cezi și Germani; Belgia din Waloni și Flamanzi.

Un al treilea element ce se deosebește la temelia patriei, este de sigur *limba*. Când treci granița pe la Predeal sau Vârciorova, semnul care îți amintește că ai ieșit din patrie, de bună seamă că nu va fi nici muntele din apropiere, a cărui înfățișare este tot atât de măreață și pe partea românească pe cât este pe cea ungară; nu vor fi nici trăsăturile obrazului maghiar, trăsături comun omenești pentru tine care nu ești etnograf; dar vor fi primele vorbe ungurești borborosite pe ton răstit, care ajungându-ți la ureche îți vor spune lămurit că nu mai ești în „patrie“.

Cuvintele trezesc idei și sentimente identice în cei cari vorbesc aceeaș limbă. Graiul neamului poartă de multe ori în elementele lui istoria vieții poporului în fazele ei cele mai intense. Când zici „agonisesc“ și când știi că acest cuvânt de origină elenică „agonizo“ înseamnă „mă lupt“, apoi înțelegi că pentru Român agonisirea vieții de toate zilele a însemnat o luptă necurmată, veacuri dearândul, luptă care și-a lăsat semnul lămurit în cuvântul de mai sus.

Insemnătatea limbii patriei a fost pricepută adânc de unele popoare învecinate. Ungurii luptă din răspuțeri ca să facă pe Românii subjugăți să uite a-și vorbi limba națională; Rușii au strămutat pe Românii basarabeni tocmai la Cherson, iar când îl întrebi pe unul de aceștia dacă e moldovean, el îți răspunde: „am fost, dar

de când ni-am uitat limba, nu mai suntem“ ; Germania a colonizat teritoriile sale poloneze cu nemți puri , etc. De ce ? Fiindcă cu toții au înțeles că graiul românesc ori polonez, rostit neîncetat, va aminti fiecăruia că este încă român ori polon, va menține totdeauna treze aspirațiunile acestora strângând indisolubil rândurile.

Dimpotrivă, graiul maghiar sau german prinzând rădăcini în mijlocul națiunii supuse, va decurge de aci o integrare a populației desnaționalizate la masa comună, în care se va contopi fără a lăsa urme.

Conștiința națională la popoarele care secole de-a rândul au fost supuse Turcilor, s'a menținut vie totdeauna datorită împrejurării că legea mahomedană fiind exclusivistă față de creștini, neîngăduind deci asimilarea, a avut ca urmare că Turcii cuceritori n'au impus niciodată limba lor populațiilor învinse. Exemplele în direcția de mai sus se pot înmulți. Cu toate acestea sunt și cazuri contrare. Iarăși *Elveția* vine să ne-o dovedească: cele trei naționalități distincte vor-desc trei idiome diferite, ceea ce nu le împiedică întru nimic de a fi solidare când interesele patriei sunt în joc. Curajul civic în *Elveția* n'a lipsit niciodată.

Trebue să căutăm deci alte elemente de consolidare a unei patrii, între care vom distinge și *religiunea*. Ideia națională deseori a fost cimentată de ideia religioasă.

Imperiul mahomedan alcătuit din populații e-

terogene, a ajuns la realizarea unei solidarități strânse între toate acestea, solidaritate care a dat cândva momente de înaltă manifestare, datorită numai acelei trăsuri comune — religia islamului — cu încrederea oarbă în virtutea semilunei.

Astăzi însă, când religiunile încetând de a mai fi naționale, se mărginesc la simple credințe particulare fiecărui individ, când statul s'a separat de biserică, când întâlnești pe același teritoriu catolici cu reformați, ortodocși cu mahomedani, împăcându-se destul de bine, înțelegi că au trecut vremile când Crucea pornia popoare întregi la lupta sfântă împotriva hordelor, mânate și ele de credință oarbă în Semilună.

Comunitatea de datine și de trecut istoric constituie încă una din temeliiile patriei. Izbânzile unui Ștefan și Mihaiu sunt povestite cu aceeași mândrie de neam în cronicarul moldav ca și în cel valah, căci inimile românești, pe vremea lor ca și astăzi au bătut pentru aceeași glorie națională, s'au înălțat către același ideal — apărarea patriei, — s'au strâns în suferință din pricina aceleiași dureri. Regenerarea României nu s'a efectuat decât atunci când am căpătat convingerea lămurită asupra trecutului nostru comun, atunci când am legat din nou firul rupt de veacuri al tradiției latine.

Aici însă intră în joc un nou element: *personalitățile mari* ale istoriei patriei. S'au văzut uneori reunite la același popor toate elementele mai

sus amintite, dar o patrie durabilă nu s'a putut închea decât atunci când a apărut una din aceste personalități care să fie în stare să schimbe mersul vremurilor.

Un exemplu clasic: Bismarck, fondatorul Germaniei moderne. La noi Mihaiu-Viteazul, care izbutise pentru o clipă să ne întrunească într'un mănuchiș unic.

Comunitatea de interes este un factor cu desăvârșire modern.

Ceeace leagă laolaltă, pe aceeaș bucată de pământ, naționalități cu un caracter etnic diferit, cu graiuri deosebite, cu religii distincte, cu un trecut aparte, ceeace deci este în stare să realizeze o patrie fără toate aceste elemente ce la prima vedere par esențiale, pot fi interesele identice, conlucrarea obștească pentru izbânda aceluiaș scop practic, menajarea reciprocă în fața tendințelor vrăjmașe dintr'o direcție sau alta.

Imperiul națiunii germane — cu caracterul ei utilitar — s'a clădit pe o asemenea temelie; dualismul austro-ungar, confederația helvetică, sau a Statelor-Unite americane tot așa.

Deci elementul cel hotărîtor în chestiunea ce ne preocupă îl formează — dacă facem sinteza celor mai sus expuse — *identitatea de sentiment și voință* — solidaritatea sufletească a tuturor conlocuitorilor unui teritoriu pentru înfăptuirea în viitor a unui ideal comun.

Dar spre acest sfârșit, individul are nevoie de

o educațiune în această direcție, de lecțiuni de civism, pe care trebuie să și le culeagă încă din sânul familiei, să și le îmbogățească pe băncile școlii sau mai târziu sub cutele drapelului, și să și le desăvârșească în cele din urmă ca cetățean deplin, odată intrat în viața publică.

1908.

CULTUL OAMENILOR MARI

Soarta unei națiuni și de multe ori considerațiunea ce-i acordă celelalte popoare semene, este indisolubil legată de numele oamenilor pe cari a fost în stare să-i nască din sânul ei. Nu arareori paginile cele mai strălucite din istorie se identifică cu povestea vieții câtorva personalități de seamă, în cari se oglindește caracteristica neamului. E o reciprocitate care se stabilește între națiune și individ: una oferă elementele vitale ale rasei, celălalt, individul, le conservă, dându-le o strălucire ce se resfrânge și asupra celei dintâiu. Din vreme în vreme, din mijlocul fiecărui popor care are locul său în cercul orizontului istoriei, răsar privilegiații soartei, acei mai destoinici cărora le-au fost acordate însușiri mai bogate, cei meniți să devină eroii de mâine. Ei sunt cei ce schimbă drumul istoriei și fața lumii, cei ce imprimă societății din care fac parte, curente de idei nouă, manifestând cu acest chip un fel de gratitudine inconștientă pentru binefacerile primite.

Negreșit, vorbind astfel, ne referim la geniile cele bune ale omenirii.

Sunt cazuri când un popor încetând de a exista politicește, persistă totuș sub raportul etnic ca un factor cultural în mișcarea lumii, datorită numai personalităților de seamă pe cari mai are încă puterea a le naște. Iată, astfel e Polonia, care sfâșiată și înghițită de trei mari împărății vecine, a atras și atrage încă luarea-aminte a omenirii. Glasul răsunător de revoltă al unui poet ca *Mickiewicz*, măreția epică a unui romancier ca *Sienkiewicz*, fastul pânzelor de o pompă antică ale unui pictor ca *Siemiradzki*, sau acordurile emoționante ale unui muzicant ca *Paderewski*, sunt destule titluri și drepturi la viață pentru acel popor.

Sunt alte cazuri în cari vitalitatea națiunii este dublată de energia personalităților sale istorice, care îi garantează o existență ce se va prelungi în nesfârșitul viitorului. Situațiunea aceasta e cea mai obișnuită la popoarele civilizate, care știu să prețuească atari bogății, ce nu se adună și nici se cumpără. Stima și respectul învăluie numele lor, punându-l la adăpost de calomnie și intrigă. Este cea mai înaltă manifestare a respectului unui popor față de sine însuș, izvorât din respectul individului către propria sa personalitate, sentiment ce devine la un moment o adevărată religione: *cultul oamenilor mari*. Herbert Spencer reîmprospătând o teorie antică, socotește că religiunea propriu zisă în germene

trebuie să se reducă tot la acest cult istoric al oamenilor mari, cari priviți prin deasa negură a vremii învinse de dâșii, au crescut până la porții dumnezești.

Un popor este cu atât mai civilizată și civilizația sa este cu atât mai trainică, cu cât e capabil de asemenea înalte manifestări, ce îl ridică și în stima lumii și în a sa proprie. Criteriul acesta nu dă greș. Exemplele sunt numeroase. Il voi lua pe cel mai tipic, deși mai îndepărtat — poporul japonez, dela care Europa începe să tragă multe învățăminte. La origina familiei fiecărui japonez se află un zeu, care nu e altceva decât un străbun divinizat pentru faptele sale. Urmașii, în toate actele lor îl iau ca pildă, vrând a-l egala, dacă nu și întrece. Și atunci îți explici curajul și sacrificiul duse până la nebunie în ultimul războiu purtat de acest neam viteaz: era teama strănepoților cari se simțiau priviți din Infinit de ochii străbunilor lor și cari de bună seamă ar fi roșit — dacă n'ar fi plâns cumva — la vederea unei oricât de neînsemnate șovăiri din partea urmașilor. Iată roadele minunate ale religiunii așa înțelese.

Alt fapt: Englezii au întemeiat o noblețe a inteligenței — lorzii intelectuali — alcătuită din profunzi cugetători și oameni de știință ori de litere. Statul îi așează la adăpost de asprimile vieții, punându-i în funcțiuni retribuite cu aur, unde de fapt nu slujesc decât spre a face știință

pentru știință și artă pentru artă. Iată iarăș cultul oamenilor mari, văzut sub altă față.

S. 1214
24902

Seria de pilde este numeroasă, dar noi, Români — nu șovăesc a o spune — nu ne putem prenumăra. N'avem stimă pentru personalitățile noastre de seamă, necum dintr'însa să facem o adevărată religie. Trecutul ne-a fost legat de numele vrednice ale câtorva voievozi, dintre cari unii au pus în uimire chiar Occidentul. Poate și cumpăna unei soarte vitrege, dar de sigur mai mult indiferența urmașilor, a făcut ca amintirea lor să slăbească până într'atât încât n'au mai rămas decât câteva pomeniri sumare prin cronicari, oarecari crâmpoe de poezie populară unde sunt cântați cu simplitatea caracteristică omului dela țară, înfârșit ruine și iar ruine din vechea strălucire.

Ajunși în vremile noastre, vedem cum nepăsarea se intronează mai liniștită ca oricând. Talente, care dacă s'ar fi născut altundeva ar fi căpătat respectul întregii lumi, la noi au murit la casa de nebuni sau la spital, ori în cel mai bun caz, în propria lor locuință, înconjurați de indiferența generală.

Eminenți oameni de stat, cari în timpul vieții au luptat cu toată sinceritatea și cu tot avântul de care erau destoinici, ca să pună țara pe adevăratele ei temelii, au fost prețuiți de contemporani cel puțin ca «tâlhari», dacă nu mai rău. Cuvântul ales de noi încă nu exprimă îndeajuns

lipsa de respect a societății pentru oamenii ei mari.

Să ne suim mai sus în scara socială. Iată-l pe Domnitorul țării, care în împrejurări politice cu adevărat periculoase are bărbăția să săvârșească reforme radicale, grație numai cărora devine cu puțință situațiunea cu care ne mândrim azi. Posteritatea recunoscătoare nu a păstrat în amintire decât defectele lui, inerente oricărei firi omenești; iar acum câtăva vreme, când minți luminate au cugetat să-i dea ce se cuvine, posteritatea a început să cârtească. Amintirea vițiilor era mereu vie, aceea a virtuților fusese învăluită în negura unei uitări vinovate.

Dar vor zice unii: «privește bronzurile înșiruite falnic pe bulevardele capitalelor noastre; ce sunt altceva decât semne de respectul de care vorbești? — Da, așa ar fi dacă n'am simți că ele au fost pornite dintr'un orgoliu de partid politic care vrea să sfideze pe adversar; dacă n'am ști că sunt într'o oarecare măsură urmarea unor colecte făcute de câțiva prieteni și ajutoarați ai defunctului, colecte la cari îți dai francul de silă și te îndepărtezi cu nepăsare; dacă n'am ține încă minte cât au fost de terfeliti prin presă și întruniri ieri, cei cari sunt immortalizați azi.

Acesta este respectul oamenilor mari? Acesta să fie semnul civilizației cu care tot ne lăudăm? Răspunsul l-am dat mai sus. Ba nu, mai e de adăogat un cuvânt: bronzul nemișcat și marmura sclipitoare cu cari avem aerul să immortal-

zăm pe strămoși, rămân metal rece și piatră nesimțitoare, dacă nu sunt înălțate pe temelia aceea trainică și frumoasă a sufletului unui întreg popor, luminat și conștient de datoriile ce i se impun față de tot ce are el mai strălucit și mai vrednic de respect.

1908.

CONȘTIINȚA DE NEAM ȘI ȘCOALA

Istoria României este un lung, prea lung războiu, continuat veacuri de-a rândul, cu oarecare întreruperi, schimbându-se mereu frontul de luptă când în spre miazănoapte, ori la Prut, când spre apus, ori la Dunăre, dar purtat fiind totdeauna prin puterea unui singur gând: apărarea neamului.

Voința soartei a făcut ca să fim desbinați politicește; totuș sentimentul, mai just, instinctul unei alcătuirii sufletești identice și comune, a făcut pe Românii de pretutindeni, să reziste la fel tuturor încercărilor de cotropire, de îngenunchiare, de desnaționalizare, pregătind astfel posibilitatea unei întregiri viitoare a neamului, realizată *în parte* la jumătatea veacului nostru.

Pentru cimentarea ideii de neam au venit în concurență mai mulți factori, dar cei cu influență decizivă desigur că au fost: situația teritoriului nostru, strâns de toate laturile de popoare diferite, cu idealuri politice protivnice, care nu au putut cădea niciodată la o învoială definitivă, așa

încât să ne înghită pentru totdeauna; au mai contribuit apoi limba și religia și, în ultimele două veacuri, a mai venit în ajutor și deșteptarea conștiinței despre origina Românilor, ca să ne uncască sufletește și să ne țină pregătiți asupra năzuințelor vecinilor.

Totuş unitatea de acțiune neputând fi realizată decât târziu, a dat putința să ni se înstrăineze din teritoriu regiuni întinse — Bucovina și Basarabia — fără nici o rezistență din parte-ne.

Durerea a fost mare, dar, trebuie să o spunem, ea n'a putut fi împărtășită de toată suflarea românească. Sentimentul de patrie în păturile adânci ale neamului, nu era limpezit de conștiința întinderii acestei patrii; în vechime se legase de modestul «ager» al veteranului roman; în vremea năvălirilor, de plaiul Românului refugiat dinaintea cotropitorului barbar; mai târziu, de «moșia» răzeșească — fără să vadă însă cât de umile proporții lua o patrie simțită în acest chip.

Pătura care avea o concepție largă și adevărată asupra patriei, nu era cea mai numeroasă, deși poate destul de entuziastă. Durerea s'a repercutat în sufletul ei; din cei de jos n'au simțit-o decât Moldovenii Basarabiei și Bucovinei, cari smulși din trupul comun și aruncați între streini, înțelegeau profund trista situațiune ce li se crea. Dovezi, le poți ceti în doinele basarabene, pline de nostalgie și inspirate din noua stare de lucruri.

Pătura cea mare din Principate nu era pre-

gătită să măsoare mărimea pierderii îndurate de pe urma acelor evenimente. Dovadă: nici un răsunset de jale în viersul poporului pentru înstrăinarea celor două ținuturi. Nu poate fi învinuit totuș: incult astăzi, cu atât mai incult la 1775 sau 1812, nu s'a resimțit întru nimic prin diminuarea teritoriului de vreme ce condițiunea de «rumân clăcaș», continuând și mai departe, îi tăia orice perspectivă de ridicare sau participare la guvernarea intereselor obștești. Că ni se călcau drepturile seculare ale națiunii noastre, că se nesocotia dreptul general uman, făcându-ne să plătim o amendă de care alți infractori erau vinovați — toate acestea nu le putea înțelege «prostimea» decât din svon, fiindcă nu avusese de unde să le știe, fiindcă nu le învățase niciodată și nicăieri.

Dacă se mișcase în răsboaie atâta amar de vreme, clădindu-și o tradiție atât de trainică, o făcuse dintr'un instinct de conservare mai mult, nu din conștiința originii comune latine sau unității primejduite a neamului. Când și când ajungea cuțitul la os, iar ogorul ce da pâinea de toate zilele, risca să fie cotropit de vrăjmaș; atunci «țara» — locuitorii — se scula să scape «țara» — pământul.

Așa îți explici cum patriotismul, cu prilejul răpirii Bucovinei, n'a fost în stare să vibreze în chip simțitor, decât în sufletul unui singur om — și acela de sânge strein — Grigore Ghica,

nevoit să plătească cu capul o atare trezire de sentiment.

De atunci a trecut vreme, rănilor s'au lecut în aparență. Interesul nostru ar reclama ca să nu se lecuiască deloc: durerea să ne amintească necurmat de drepturile naționale batjocorite de vecini.

Conducătorii României moderne au înțeles aceasta și au încredințat Școalei înalta dar penibilă sarcină de a ne aduce aminte de greșelile de altădată.

Învățământul nostru s'a concentrat în jurul marelui idei — *patria*, neamul; studiile, păstrând obiectivitatea științifică, s'au subordonat, în ceea ce privește țelul ca și mijloacele, aceleiași idei.

A început a se face patriotism în școală și patriotism în știință — minunată inițiativă, dacă însă este întărită de o înțelegere luminată, nu strâmtă, a lucrului.

Ce învățăm pe copii, sau mai just, cum din știință, care n'are patrie, vom limpezi totuși această idee?

S'a întreprins un fel de «naționalizare» a studiilor, s'a urmărit ca în fiecare lecțiune, concluzia ei să ducă tot către același înțeles, patria, neamul românesc. Din piatra inertă, pe care dascălul de geologie a cules-o dela poalele munților, atunci când fusese însoțit de elevi în excursiune, să facă să se înfiripeze înaintea ochilor și minților lacome de a ști, alcătuirea intimă și supe-

rioară a întregului pământ românesc, clădit din aceeaș piatră, dela un capăt la altul. Lecturile sale cu elevii, profesorul de geografie să le însuflețească arătând excelența pământului, frumuseța peisajului, belșugul subsolului patriei, care pot, fără rezerve, să stea alături de regiunile cele mai reputeate din străinătate. Studiul istoriei să sădească tot mai profund idea vitalității neamului și superiorității etnice, să dea încrederea în sine și în ai săi copilului de Român, să-i dovedească în chip cinstit ce răsplată am meritat și ce ni s'a acordat în schimb; să-l facă apt, într'un cuvânt, ca să privească departe, departe în trecut, ca apoi să-și întoarcă privirile și să măsoare tot mai adânc viitorul. Câteodată, o plimbare bunăoară pe malul înalt al Brateșului, ori pe dealul Burdujenilor, de unde copilul să zărească geana aceea de pământ, care a fost dar nu mai este al nostru, întunecat ca și inima celor ce-l locuesc — malul Basarabiei, sau dincolo, turnurile strălucitoare ale bisericilor din Suceava lui Ștefan-cel-Mare — o asemenea plimbare în lipsa unei excursiuni mai îndepărtate e menită să desăvârșească palidul învățământ al cărților. Tot așa la limba maternă, din studiul căreia se poate desluși noblețea în înfățișare, finețea în expresiune ca și în idee, belșugul de simțire în literatură, însușiri care să trezească în școlar încrederea și dragostea de limba sa mai întâiu, și apoi de a altor neamuri. Aceeeăș directivă își are aplicarea și la studiul animalelor și plantelor

dela noi, care să aducă după sine viziunea codrului românesc, în care și-a găsit azil neamul în clipe de grea cumpănă; tot așa, în studiul melodiilor noastre naționale, culese și armonizate dela o vreme încoace, din îngrijirea celor de sus; în cercetarea artelor plastice, decorative, cu un caracter specific românesc, etc.

Desvăluind în fața școlarului toate aceste adevăruri științifice, concretizate în material românesc, singur sufletul lui întregește tot mai mult concepția despre patrie, îi lărgeste orizontul, o ridică pe un pedestal superior, pentru a i se devota mai târziu în slujba ei cea adevărată. Străbătând cu gândul sau aievea, ani dearândul, pământul țării și poporul ce-l locuiește, copilul de azi, cetățeanul de mâine, mândru de virtuțile unei asemenea patrii și unor astfel de conaționali, își leagă strâns idealul și soarta sa de ale lor, iar la vremea când își va fi cumpănit suficient puterile, se va ridica într'o pornire unică și decizivă.

Să fim prudenți însă. Chestiunea are și reversul ei. Din încrederea în superioritatea noastră și lucrurilor dela noi, nu trebuie să ia naștere nici trufia de neam, nici ură de moarte împotriva a tot ce este strein. În cazul dintâiu ar fi să propovăduim șovinismul, în al doilea xenofobia.

Înțelegem ca să sădim încrederea de neam în sufletul oricărui Român, dar motivată, întemeiată pe date reale, nu făcând sentimentalism

patriotic, nu ridicându-ne pe noi prin disprețuirea celorlalte popoare, nu prin iluzia unei monopolizări a tuturor însușirilor superioare în poporul nostru. Soarta a făcut ca să posedăm calități distinse și să le și dovedim din prisosință. Rămâne deci la priceperea învățătorilor neamului ca să știe să le aleagă și să le înfățișeze așa ca să convingă. Din puterea convingerii, nu din iluziunea vorbelor goale, să se nască încrederea de neam și conștiința drepturilor; iar pe temeiul acestora vom ști să cântărim și datoriile ce mai avem de împlinit. Vom înțelege clar cât am făcut și cât mai ne rămâne de realizat.

O exagerare a încrederii de neam, dublată de dispreț pentru tot ce este străin, n'ar putea decât să ne slăbească; venind vremea să legitimăm credințele prin fapte, noi cari ne-am odihnit pe rămășițele gloriei strămoșești, să rămânem rușinați, temelia sufletească fiind goală ca și vorbele ?

E adevărat că istoria țării noastre ne îndreptățește de multe ori să urîm pe vecinii noștri. Nicăieri n'am întâmpinat dragoste sinceră și dacă soarta neamului nu ne-ar fi venit în ajutor, sau dacă competitorii nu s'ar fi certat între dânșii, de mult s'ar fi hotărît cu noi.

Pe acest temeiu, școala ar fi înclinată deci să trezească ura. Să nu învăluim totuș în această simțire tot ce este strein. Xenofobia orbește dreapta judecată și exagerează până la absurd valoarea ta însuși. Atât prin natura lui cât și prin

rezultate, acest sentiment nu trebuie pus în slujba conștiinței de neam. În veacul nostru, raporturile dintre popoare sunt tot mai strânse: căile de comunicație, industria și comerțul, schimburile culturale, sunt atâția factori cari le susțin. Noi Românii, odată cu ridicarea la o viață mai aleasă, a trebuit în repetite rânduri să apelăm la străini și să împrumutăm din avuțiile lor sufletești; iar dacă multe din aceste împrumuturi ne-au fost păgubitoare, să nu-i învinuim numai pe ei, ci și pe noi care n'am știut să alegem pe cele de folos. Streini au fost în secolele V—VII și acei Slavi cari au intrat în ființa neamului nostru, făcând să ne crească vitalitatea; strein a fost Domnitorul care a plătit cu viața opunerea sa la desmembrarea patriei adoptive; iar astăzi chiar, cel mai mare din Români, acela care conduce destinele țării, Regele, este unul din strălucitele bunuri pe cari ni le-a dat odinioară străinătatea. Edificiul întreg al României modernă a fost clădit după modelul popoarelor culte din Occident. Trebuie să concedăm dar: datorim destul de mult streinilor, pentru a-i răsplăti pe toți cu aceeaș măsură — ura noastră.

De altfel, cele ce azi se petrec sub ochii noștri nu legitimează generalizarea acestui sentiment: numeroși streini se asimilează perfect și vin să mărească rândurile neamului românesc. E un serviciu pe care nu li-l cerem, e adevărat, dar procesul își urmează fatal cursul său, forțele se

dublează fără voia noastră, profitul etnic rămâne profit.

Și aci, bunul simț obștesc dictează linia de conduită. Poporul nostru a fost în trecut și este încă tolerant cu streinii; cu toate acestea el a persistat a fi acelaș ca ființă etnică, puterea de asimilare fiindu-i foarte mare. Conștiința românească a schimbat până într'atâta pe acei streini în care ea se transplantase, încât unii dintr'înșii ajunși dregători ai țării au păstrat-o împotriva chiar a fostei lor patrii. În generațiile bătrânilor noștri au fost mulți streini, și totuș excelenți români.

Nu prin ură împotriva streinilor vom ridica și întări conștiința națională; desigur însă nici prin cosmopolitism, care ar constitui o adevărată nenorocire pentru România de azi. Convingerile puternice și sincere despre drepturile ca și datoriile noastre, scoase din lămurirea atât a trecutului cât și a actualității, ne vor da conștiința de noi înșine; apoi numai aceasta ne va dicta sentimentele ce trebuie să avem pentru streini.

Muncitorii pe acest tărâm — dascălii (în deosebi cei de oraș, cari au de făurit sufletul unei populații școlărești uneori compusă din streini, bunăoară în orașele porturi, sau în acelea ale Moldovei) trebuie să fie cu luare aminte asupra drumului de urmat. Ura este un sentiment dissolvant. Sădind-o în sufletul unui popor, sădesc germenele unei perpetue vrăjmășii, ce s'ar putea

să fie cândva și primejdioasă și păgubitoare
chiar înăuntrul hotarelor patriei.

O activitate luminată e datoră să conducă la
crearea unei conștiințe de neam, întărită prin
sprijinul moral al încrederii sincere în virtuțile
noastre proprii, nu prin disprețuirea a tot ce nu
e român.

1910.

PĂRINȚII ȘI PROFESORII

În creșterea copilului, familia este un factor hotărâtor. Întrairia ei se exercită mai adânc tocmai în epoca în care organismul omenesc se află într'o stare de receptivitate fără răgaz, în care influențele externe lasă întipăriri profunde ce au să dureze întreaga existență a individului. În momentul când în copil a scăpărat prima scânteie de conștiință, educațiunea începe și ea, contribuind clipă cu clipă să clădească o nouă ființă sufletească, pe temelie de predispozițiuni moștenite dela un șir neîntrerupt de strămoși.

Să presupunem numai că copilul ar fi smuls din mediul familiei și ținut într'o izolare din care nu ar putea culege nici o impresiune. La vârsta de șapte ani, când școala ar trebui să intre în acțiune, s'ar izbi de o dificultate neînvinsă: ar avea de lucrat asupra unui trup gol de suflet, ar avea de creat ea, ceea ce nu a dat familia; ar trebui să învingă rezistența unei vârste relativ prea mature pentru a primi impresiuni fragede ca cele dela etatea de doi-trei ani.

În acest stadiu al evoluțiunii infantile, simțurile copilului trebuiau să și fie educate pentru a primi impresiuni durabile: inteligența, în stare să elaboreze noțiuni; voința, să se ridice mai presus de niște simple acte reflexe.

Acest capital îl acumulează educația din familie — inconștientă, instinctivă, e adevărat; însă școala familiei, o continuă dela o vreme școala publică. Cu cât cea dintâiu și-a înțeles mai bine rostul și și-a exercitat mai cu putere influența, cu atât sarcina celeilalte se ușurează, având mai mulți sortți de reușită.

Intrat în mediul școlii publice — la început primară, pe urmă medială — copilul va avea de câștigat și sub raportul educativ, și sub cel instructiv. Educațiunea va fi prin instracțiune. Odată cu variatele și bogatele cunoștințe asupra lumii, dobândite din mulțimea obiectelor de studiu sau din contemplarea bine condusă a naturii înconjurătoare, în elev vor trebui să se potenteze însușirile lui sufletești, ce abia licăriseră în familie.

În ordinea intelectuală va căpăta puterea de judecată și raționament, în ordinea morală va învăța să-și domine pornirile simțurilor și să lărgească sfera afecțiunii sale până la sentimentele cele mai dezinteresate și mai înalte; își va făuri, în sfârșit, un caracter energic pentru vieța socială ce-l așteaptă și al cărei zbugium începe să-l presimtă.

Să nu credem totuș că în acest stadiu, rolul

familiei a încetat de tot, că singură școala intră și continuă să fie în acțiune. Nu. Familia devine factor auxiliar și complementar, de unde până la vârsta de șapte ani a copilului fusese factorul unic și indispensabil pentru educație. Să cugețăm cât de multe sunt de făcut cu elevul în clasă și câte numai se pot realiza! Factorii educativi în familie sunt cel puțin doi — tatăl și mama, — când nu sunt și frați mai vârstnici sau ascendenți, deci atâtea priviri cercetătoare care studiază cu interes gesturile unui singur copil. În școală sunt numai ochii neobosiți ai bietului dascăl, cari aleargă necurmat asupra celor șazeci de școlari ai clasei. Timpul cât își exercită influența este ora de lecție, pe când familiei îi rămâne restul timpului de douăzeci și patru ore. Dascălul are în fața sa pe elev, prins în atitudinea lui ca elev; în familie, acesta încetează a mai fi ca atare, atitudinile lui variază la infinit, școlarul redevine copilul de toată ziua. De aci, și caracterul pur didactic al educațiunii este înlocuit în familie cu cel omenesc în genere. Copilul este pus în situațiuni care în școală n'ar fi cu putință; înrîurirea părinților se face simțită și în timpul somnului copilului, căci și atunci vor fi unele îngrijiri de ordine fiziologică și în legătură cu educațiunea fizică, pe care profesorul nu e în situația și în măsura de a le da.

Cu câtă greutate, tu dascăl, vei fi în stare să răspândești dragostea în jurul tău, când în școala primară mâna ta poate va fi fost înarmată

cu varga, iar în gimnaziu ți-ai răsplătit școlarii cu note rele, cu arest și eliminare! Și e firesc: ai de lucru cu șazece de copii, trebuie disciplină înainte de toate.

Dimpotrivă, cât de normal i se pare copilului ca părintele său să-l prăpădească în bătaie și totuș afecțiunea pentru el să nu diminueze!

Seria de pilde este nesfârșită; ceea ce se desprinde din ele este următorul adevăr:

Un mediu familial bun și sănătos este un auxiliar neprețuit al școalei; unul pervertit este cel mai periculos vrășmaș al acesteia. Poți, tu dascăl, să propovăduiești neîncetat iubirea de adevăr și sentimentul de cinste copilului, când el, odată reîntors acasă, trăește într-o atmosferă de minciună și înșelătorie, pricinuită fie de ocupațiunile prea mercantile ale tatălui, nevoit în fiecă clipă să-și mintă și să speculeze clienții; fie de lipsa de sinceritate a raporturilor dintre soți, cari se mint reciproc, fără să-și dea seamă că ochii curioși ai copilului au prins realitatea ce ei încearcă să o ascundă unul altuia; fie în sfârșit, pricinuită de unele incidente de moment, neînsemnate pentru cei în vârstă, dar care aruncă dezorientarea într'un suflet de copil.

Un mic fapt anecdotic :

Părintele face o mică predică morală, fiului său din clasa IV primară, care îl ascultă cu luare-aminte.

— Să iubești totdeauna adevărul, dragul meu; minciuna este pedepsită și de Dumnezeu și de

oameni, căci ea e soră bună cu înșelătoria, hoția și alte nelegiuiri.

În acest moment, clopotul dela intrare sună nervos. Servitoarea vine să anunțe pe un creditor, căruia bunul părinte îi datorează cam mult.

— Spune-i că nu sunt acasă; ba chiar că sunt plecat din oraș.

Servitoarea execută porunca, în timp ce domnul ascultă cu nerăbdare să audă ușa dela intrare închizându-se în urma importunului.... În sfârșit !

— Bine că am scăpat și de datoria asta! exclamă satisfăcut excelentul moralist, în fața ochilor uimiți ai elevului, care de pe urma incidentului a înțeles minunat de bine «ce mare nelegiuire e minciuna și cum e ea pedepsită și de legile divine și de cele omenești!»

Asemenea incongruențe, în clasa dascălului conștiincios nu pot să se întâmple. Scrupulele sale de conștiință nu-i îngăduie să se pună în situații atât de îndoelnice ca morală.

Dacă unele familii constituiesc un mediu pro-
tivnic pentru deprinderi frumoase și vrednice de laudă, vina trebuie căutată între altele, fie în școala rea prin care au trecut odinioară membrii acelei familii, fie în lipsa totală a unei educațiuni la vreme. E adevărat că până la o epocă, învățământul nostru avea ca scop să împărtășească școlarii cunoștințe cât mai variate și mai bogate, iar educațiunea rămânea numai par-

tea familiei. Cu timpul, reformele realizate au împlinit în parte această lacună, problema formării caracterului cucerind un loc însemnat între preocupările didactice. În urmă am căzut cu toții în extrema contrară, abandonând școalei și numai ei, sarcina educației. Câți din părinți nu și-au trimis și nu-și trimit încă copiii la școală, numai pentru a nu mai avea grija formării lor!

Încrederea în școală devine oarbă, dezinteresarea pentru conducerea copilului lor ajunge până la absurd, iar când, la un moment, școala îi înștiințează să-și primească înapoi copilul, fiindcă toate eforturile făcute cu dânsul au rămas zadarnice, nefiind secundate de nimeni din familie, strigăte de revoltă se pornesc din rândurile părinților, reclamațiile și anchetele se întetesc.

Să fim dreți cu toate acestea, și să recunoaștem că și familia are partea ei de justificare. Până mai acum câțiva ani, părinții erau excluși dela trebile didactice. Ei se mărginau a fi elementul decorativ la distribuțiunile de premii — uimiți și atunci când copiii lor căpătau distincțiuni pentru merite pe care ei, părinții, le ignorau; uimiți și mai mult, când li se vestea repența sau corigența fiilor lor.

Învățământul de Stat, clădit pe legi și regulamente numeroase, simțindu-se puternic și conștient de resursele sale didactice, a crezut că numai are nevoie de luminile modeste pe care un părinte cu râvnă i le-ar fi putut aduce în cutare

sau în cutare chestiune. De aci, o excludere pe toată linia a familiei din educație, sub imperiul vechilor noastre așezăminte didactice.

Centralizarea și tutela tiranică a învățământului nu admiteau alt control sau altă conlucrare, decât aceea a organelor hotărâte de autoritate: inspectori, directori, profesori, pedagogi — și nu într'un alt chip decât de pe normele instituite pentru fiecare așezământ didactic.

«Dar — ar fi putut obiecta un părinte — eu, tatăl copilului încredințat D-v. pentru a fi instruit și educat, nu am dreptul de a urmări felul cum înțelegeți să faceți un om din urmașul meu, în special omul ce-mi trebuie și mie, nu numai societății ?

Cum, eu, care stând zi și noapte cu copilul meu, am ajuns să-i pătrund în cele mai tainice îndoituri ale sufletului, să n'am căderea de a vă îndrepta pe D-v. dascăli, arătându-vă cât de greșiți sunteți când vreți să frângeți firea copilului meu, după un singur tipar născocit de închipuirea cutărui pedagog de cabinet? Dece să nu mă îngăduiți și pe mine la masa didactică, la care se hotărește soarta copiilor, când eu, urmărind de ani și ani fiecă gest al copilului, aş putea să vă dau depline justificări pentru multe din ceeace D-v. calificați cu cuvintele «dezordine, obrăznicie, rea purtare» și tratați cu ore de arest, de dragul cutărui paragraf din regulament ?»

Și glasul va trebui să fie ascultat, fiindcă în-

tâmpinarea este dreaptă. Părinții au un drept de control, dar el a căzut în desuetudine. Ignoranța în cele didactice a făcut ca el aproape să piară prin neuz.

Dreptul a rămas ceva platonice.

Dela o vreme, tot școala a dat semnalul în această privință.

Profesorul a băgat de seamă că toată truda sa dela școală, pentru îmbunătățirea morală a elevului, da comparativ roade neînsemnate. Cercetând pricinile, a văzut că ceea ce el clădia în clasă cu școlarul, se dărâma acasă din cauza înrîuririi familiei. O adevărată muncă a lui Sisif! Abia atunci s'a înțeles ce greșală neiertată s'a făcut neprimindu-se conlucrarea părinților în educație, nepunându-se un acord între eforturile familiei și ale școlii. Apeluri timide au început să se audă, în conferințe ținute de directorii de școli la aniversări sau serbări didactice, la cercurile profesorilor și aiurea.

Regulamentele au strecurat, sub formă de deziderate deocamdată, ca părinții să fie convocați la fiecă bimestru și să aibă colloqui pedagogice cu dirigintele, la serbările de fine de an să ia cuvântul și câte unul dintr'înșii, arătând vederile sale în materie de educație. Lucrul s'ar fi putut duce și mai departe: în conferințele pentru darea notei la conduită și frecvență, în consiliile pentru pronunțarea eliminării școlarii, părinții respectivi ar fi putut fi consultați ca având de dat unele referințe utile.

De bunăseamă că au să se găsească totdeauna părinți cari să se dezintereseze complet de cele didactice. Un caz: în calitate de profesor dirigent, a trebuit ca la finele unui bimestru să convoc conferența părinților spre a-i încunoștiința despre rezultatele elevilor respectivi. Nu am putut reuși decât în parte și numai când am amenințat cu eliminarea pe aceia ai căror părinți nu voiseră să răspundă la apel.

Dreptul de control sau de conlucrare, devenit platonice prin neuz, s'ar putea transforma la nevoie într'o datorie sancționată. Pe calea aceasta, incompetența pe care ar invoca-o unii din părinți, ar fi înlocuită cu timpul printr'o excelență și cumpanită pricepere a celor didactice, care ar face din părinți niște educatori conștienți, contribuind ca să evite surprinderile neplăcute și pentru dâșii și pentru dascăli.

Sub acest raport, străinătatea ne-a lăsat cu mult în urmă — cum era și natural, dealtfel. Franța și Anglia au consfințit prin lege participarea părinților în consiliile școlare.

Interesul acestei conlucrări ar fi simțitor atât pentru școală cât și pentru părinți, și în deosebi pentru profesor. Pentru cei doi dintâiu, lucrul este aproape lămurit din cele ce au precedat. Elevul ar primi educația dictată de condițiunea familiei sale și de interesele ei. N'am mai vedea anomalii în sensul ca, în sufletul unui copil de oameni nevoiași să se sădească aceleași ambițiuni irealizabile de traiu luxos și preten-

țios, ca în copilul ministrului, colegul de clasă al celui dintâiu.

Slăbiciunea la studiu a unui copil ar căpăta o explicație suficientă, și în sărăcia înaintată a părinților săi, cari n'au fost în stare să-i înlesnească condițiuni prielnice studiului, prin cumpărare de material școlar, printr'un surplus de timp liber, prin calmul vieței tihnite, atât de trebuitoare pentru școlar.

Pentru părinți, consecințele ar fi tot atât de roditoare. S'ar crea o elită dintr'înșii, cu o oarecare competență didactică și pedagogică, cari în cele din urmă ar înțelege de cât de mult spirit de jertfă este capabil dascălul, socotit până atunci ca pedant; cari ar mai atenua întru câțva tirania (nu tocmai inutilă — credem noi — într'o țară de analfabeți ca a noastră) exercitată de autoritatea învățământului public asupra educației copiilor; ar putea în fine adapta chiar învățământul la nevoile particulare ale regiunilor sau orașelor respective, etc.

Voiu stărui ceva mai mult asupra conlucrării familiei și școalei în educație, privind chestiunea din punctul de vedere special al profesorului.

Profesorul are tot interesul ca activitatea sa să fie secundată și controlată de părinți. Când zicem «interesul», acordăm un înțeles strict acestui cuvânt și strămutăm problema pe un tărâm mai personal.

Situația profesorului este cu totul vitregă față de a celorlalți profesioniști. O vieață întregă își

cheltuește energia într'un mediu copilăresc, închis între pereții școalei, neștiut de nimeni din lumea cea mare — afară doară de autoritățile de resort. Fie că râvna sa este neobosită și sforțările-i sunt admirabile, fie că inerția l-a cuprins din momentul consolidării carierei sale, indiferența marelui public este aceeaș, iar el, apostolul științei, va continua să rămâne ignorat. Abia dacă un ecou îndepărtat va mai ajunge dintre zidurile clasei până în societatea celor maturi, prin aprecierile malițioase ale școlarilor asupra unuia sau altuia din profesori.

Singurii noștri judecători sunt copiii, dar judecata lor nu prezintă nici o însemnătate pentru cei adulți. În celelalte ramuri de activitate socială, sancțiunea faptelor individului este imediată: ești judecător integru, împricinatul sau avocatul îți va crea o reputație ca atare; ești inginer distins, lucrările vor vorbi dela sine într'un an sau doi; ești medic, bolnavul vindecat va striga întregei lumi minunea făcută cu dânsul. Ești profesor?... Va trebui să aștepti 15—20 de ani până când copilașul de azi să devină omul matur și util societății, până când să se evedențieze că a făcut o bună școală ieșind din mâini de maestru. Și încă și atunci: meritele dascălului vor fi disputate de toți factorii mai mărunți cari au conlucrat și ei la acest «monument al viitorului», cum trebuie să se spere că va fi oricare școlar. Succesul omului distins începe să fie socotit ca o simplă chestiune de temperament mai

bine înzestrat cu aptitudini, iar nu ca o încoronare a eforturilor depuse de școala în care s'a format. De altfel, elevul însuș nu va fi în stare să mai distingă ce datorește fostului său dascăl și ce propriei sale naturi. Cel mult, o pioasă aducere aminte — și atât.

Judecătorii noștri imediați sunt niște copii naivi, iar judecătorii viitori sunt foștii școlari îmbătrâniți cu încă 15—20 de ani. «Uitarea» este partea de răsplată a profesorului. Nu ne mai mirăm deci că meritele și activitatea lui sunt ignorate.

Dascălul, ca să atragă luarea aminte a semenilor și ca să-și pună în valoare aptitudinile sale, a trebuit să treacă dincolo de granițele meseriei sale, făcând activitate «extrașcolară»; ba chiar, a trebuit să iasă cu totul din sfera ocupațiilor didactice și să se impună ca deputat, funcționar superior, ministru — dar în niciun caz ca dascăl de copii.

Un magistrat? Până când se va așeza pe fotoliul Inaltei Curți de Casație, nu va înceta o clipă să fie tot magistratul dela începutul carierei. Un ofițer, până când va dobândi gradul de general, se va manifesta ca ofițer și numai ca ofițer, etc.

Înțelegem de ce dar profesorii au fost mereu ignorați și învăluiți în indiferență din partea societății; înțelegem de ce revendicările lor în repetite rânduri au fost primite cu mirare și respinse fără discuție. Lumea nu vrea să înțeleagă

că dincolo de zidurile școalei sunt și artiști, cari de o viață întreagă se trudesă să modeleze suflete de copii, ca să pregătească dintr'înșii și pe magistratul de mâine, și pe ofițerul, și pe medicul, și pe inginerul, și pe oricare profesionist. Universitatea nu face decât să desăvârșească în cei trei-patru ani, o operă elaborată în alți doisprezece ani de învățământ primar și secundar.

Făuritor de suflete, profesorului i s'a tăgăduit dreptul la o considerație mai înaltă decât aceea de simplu «dascăl», de simplu «pedagog» — sclavul disprețuit din antichitate — sclav, desigur, dar al datoriei.

Dacă cineva va răsfoi cu mai multă luare aminte, paginile istoriei contemporane a României, va vedea cum regenerarea acestei țări se datorește în parte și dascălilor, începând cu Gh. Lazăr și Eliade și sfârșind cu atâți alți modești profesori, cari în colțul lor uitat luptau să desăvârșească opera începută la 1821 și 1848, luptau să determine curente pentru izbândirea Unirii.

Guvernele de pe vremuri îi calificau de revoluționari ¹⁾, noi i-am socoti ca apostoli.

Însemnătatea dascălului a fost tăgăduită, fiindcă activitatea lui n'a fost cunoscută și judecată decât de copii.

Tocmai de aceea cerem acum ca porțile școalei să se deschidă largi, iar printr'însele să pătrundă mulțimea părinților, să vină alături de

1) Vezi Istoria școalelor de V. A. Ureche.

profesori și să-i vadă la lucru: să vadă ce tind să facă din copiii lor, ce au făcut până în prezent dintr'înșii și cât datorește societatea, acestor așa socotiți «dascăli».

Prezumpțiunea pedantă de care au fost ei acuzați, accentuată prin tăgăduirea unui rol însemnat în societate, se va atenua când vor învăța să se cunoască unii pe alții și vor ajunge la convingerea că educațiunea copiilor nu va fi desăvârșită decât când Școala și Familia vor lucra în strânsă comunitate de năzuințe și vederi.

Pe calea aceasta, profesorimea va izbuti să creeze un curent de încredere pentru dânsa, iar revendicările juste ale acestei bresle vor avea poate sorții să fie întâmpinate cu un gest mai binevoitor, decât cu o simplă ridicare din umeri — ca până azi.

1910.

DIN CELE VĂZUTE LA NOI ȘI AIUREA

E pare-se în firea omului și îndeosebi într'a Românului ca să fie nemulțumit cu ce are, să vadă defecte într'ale sale și să laude, luând ca bun, ceea ce vede la vecin. Probabil așa se și explică imitația servilă de care am fost călăuziți până la o vreme, cu toate că resursele sufletești ne-ar fi îngăduit să ne dispensăm de ea sub multe raporturi. O asemenea pornire, ne este dat să vedem manifestându-se și în domeniul școlii, unde nu arareori auzi exclamații de dezamăgire, fie cu privire la rostul ei, fie cu privire la roadele date, fie la cei ce au organizat-o și condus-o sub noua ei înfățișare. Critica urmează criticei, lipsurile sunt semnalate din belșug, rezultatele sunt cântărite numai în partea lor negativă; iar atunci inevitabil ajungi la idea «ca la noi la nimeni» și adâncit în părere de rău, te duci cu gândul într'alte țări, în Apus, unde tot ți se spune și ție îți vine să crezi, că ar domni perfecțiunea.

Se întâmplă însă că ai norocul să treci odată

dincolo de hotare și să privești de aproape acest «Apus» de miraj. Cu surprindere vezi cum totul ia proporții normale, cum relele semnalate în țara ta se schimbă în bine prin contrastul cu altele poate și mai mari, întâlnite în țări cu tradițiuni culturale de secole; cum încrederea în tine și într'ale țării tale ia locul dezamăgirii ce-ți semănase în suflet vederile cutărui sau cutărui pesimist. E drept dar și este și o datorie de om cinstit, ca odată reîntors între ai tăi să încerci — fie cu cât de umile puteri — ca să restabilești adevărul.

Un asemenea fapt privitor la școala noastră secundară, îmi propun să-l semnez în cele de mai jos. Am avut prilejul să cercetez de aproape organizarea liceului francez; am vizitat în 1910-1911 o bună bucată de vreme liceele Montaigne, Saint-Louis și Louis-le-Grand din Paris, asistând la un lung șir de lecțiuni în clase variate; am cunoscut numeroși profesori secundari francezi și mi-am putut procura vederi și date asupra acestui învățământ. Urmarea a fost că fără să-mi pierd respectul și încrederea în școala unui popor cult ca cel francez, dela care am împrumutat noi multe, multe — ar fi fals și preumțios din parte-ne să o tăgăduim — am câștigat însă bucuria că n'avem de ce fi dezamăgiți de ale noastre, ba chiar dimpotrivă. Am constatat, bunăoară, că în țara cea mai democrată învățământul numai democrat nu este. Sunt două feluri de școli primare: una a oamenilor de rând și gra-

tuită—școala comunală, alta a burgheziei avute și aristocrației în parte—diviziunea preparatoare și elementară,—adică școala primară a liceului, unde se învață și limbi streine și unde un elev extern plătește 150 și 300 franci anual, iar unul intern între 1000 și 1100 fr.

Am văzut iarăși că învățământul secundar francez nu e accesibil celor mulți, fiindcă nu e gratuit. Un mic calcul m'a dus la rezultate că un elev intern la Paris, de când intră în clasa I preparatoare și până când bate la poarta universității sau unei școli superioare, plătește pentru 12 ani de învățământ între 16.000 și 20.000 franci, iar ca extern între 4500 și 6000 fr. Și comparând cu condițiunile dela noi am văzut că tot acești 12 ani pe un fiu de Român îl costă ca extern câteva sute de lei, iar ca intern câteva mii; am văzut că școala primară este comună, gratuită și obligatorie pentru toată lumea și că ea tinde la o nivelare socială, nu la un separatism de clase pe baza averii și a instrucțiunii mai distinse. Am înțeles cât de largi au trebuit să stea deschise pentru toți porțile școlii secundare la noi, dacă s'a simțit nevoia ca prin legea dela 1898 să se impună un examen de admitere în liceu, să se limiteze numărul școlarilor pe clase și să se perceapă oarecare taxe «pentru acoperirea cheltuelilor cu materialul didactic, biblioteca, mobilierul, etc.». S'au făcut prin lege apoi școli profesionale, în cari să-și capete instrucțiunea cei cari nu mai puteau intra în școala se-

cundară. Ne amenința suprapopulațiunea la liceu și am căutat să o remediem tot cu măsuri liberale, nu s'au desființat școli, s'au creat și mai multe dar cu o menire nouă, dându-se o direcție sănătoasă unei mulțimi care voia cu orice preț să învețe carte. Am mai rămas cu impresia că în Franța e un singur mare centru cultural, cu o dezvoltare uriașe și cu o vieță strivitoare față de provincie — Parisul — iar tot ce rămâne în afară se menține cu multă greutate, ba lăncezește chiar.

Liceele din Paris ating cifra de 1500 și 2000 elevi, iar altele din orașe însemnate din provincie sunt amenințate de faliment. Dacă acest proces de descentralizare culturală nu s'a putut efectua într'o țară cu tradiție didactică și universitară durând de secole și cu numeroase centre foarte populate, nu are de ce să ne mai mire — dar are motiv să ne dea de gândit serios — acelaș proces efectuat într'o țară nouă ca a noastră. Putem fi mulțumiți că chestiuni hotărâtoare pentru propășirea unui popor — cum este aceea a învățământului — au fost luate în cercetare la noi și li s'a dat o soluțiune cu un ceas mai de vreme decât aiurea.

Marea reformă a învățământului s'a făcut la 1898, iar în Franța abia cu patru ani mai târziu, la 1902, iar îndrumarea imprimată școalei secundare dela acea dată încoace este de discutat dacă e mai justă în Franța decât la noi. Bunăoară, copiii din școala primară a liceului învață

și limbi streine — până la 1880 învățau încă din cl. II și limba latină — cei din școala comunală nu. Totuși în clasa I a școlii secundare intră și unii și alții cu egale drepturi, deși pregătirea lor este așa de diferită și sunt supuși la sarcini identice, deși unii au trei ani de studiere a unei limbi streine, iar alții abia acum dau cu ochii de ea.

Ne plângem la noi că specializarea este prematură în clasa V liceală. În liceul francez ea începe chiar din cl. I secundară, gimnaziul având două diviziuni: A) în care se învață latina 6 $\frac{1}{2}$ ore pe săptămână și greaca în chip facultativ; B) unde se învață în locul lor științe și limbi moderne. Iar când elevul a ajuns la clasa V, atunci soarta lui e și mai complicată: se găsește la o răspântie de unde pornesc patru drumuri deosebite. Cursul superior al liceului francez are patru secțiuni: A) latină-greacă, B) latină-limbi moderne, C) latină-științe, D) limbi moderne-științe. Nu știu dacă elevul român va fi atât de perplex în fața celor trei secții dela noi — modern, clasic și real — din care cea clasică e aproape desființată de fapt și înlocuită cu orele de latină dela cursul modern — dar îmi place să cred că un biet copil de 14 ani, fie el Francezul cel mai precoce, va fi tare încurcat când va veni momentul să aleagă între patru secțiuni cu o specializare așa de delicată.

Legea franceză prevede bacalaureatul — și acesta tot de patru feluri — care se trece jumă-

tate la finele clasei a șasea și jumătate la finele celei de a șaptea. Oricât ar fi el de organizat ca să dovedescă maturitatea și mlădierea facultăților elevului iar nu erudiția lui, totuș rămâne ceva factice în acest examen, care anticipează dovedirea de mai sus la un moment când vârsta e prea crudă iar educația și instrucția sunt încă în curs. Nu discutăm dacă examenul nostru de absolvire, așa cum e organizat, ar reprezenta forma cea mai bună, dar constatăm că maturitatea ce vrea să dovedească este la timpul ei — după 12 ani de studiu — iar ținta urmărită nu e de a arăta până unde a ajuns elevul cu o specializare ce aproape egalează pe cea dela universitate (în clasele ultime ale liceului francez se face 8 $\frac{1}{2}$ ore săptămânal de filosofie, iar elevii comentează pe marii filosofi în original).

Iată aprecieri asupra acestei stări de lucruri făcute de un francez luminat, D. Gabriel Hanotaux :

«Aujourd'hui qu'on a remplacé la simplicité par la complexité (les quatre baccalauréats!) où et quand voulez-vous que l'esprit soit façonné à ces tours de souplesse et de vigueur? Il plie sous le fardeau de toutes les sciences humaines, au lieu de marcher, allègrement, dans la voie droite, grande ouverte devant lui. Arrivé au but il trébuche ou succombe... D'où la plainte des parents déçus, des maîtres dégoutés, des enfants surmenés».

Și are dreptate D-l Hanotaux. Programa ana-

litică a școalei franceze este supraîncărcată. Când unui copil de clasa întâia gimnazială îi pui cinci ore săptămânal de limba franceză, cinci ore de limba modernă, șapte ore de limba latină, etc., iar altuia de curs superior șapte ore de limbi moderne, opt ore de matematici, nouă ore de filosofie, etc., pe săptămână, e lesne de ghicit ce va fi de el la ieșirea din liceu.

Ce a făcut legiuirea românească în această direcție? La 1898 a desființat odiosul și istovitorul bacalaureat, a simplificat programa, iar de atunci această simplificare a mers accentuându-se (latina a fost relegată din clasa I într'a II-a, din a II-a într'a III-a) până când strigăte de teamă au început să se audă contra acestui curent de exagerată protejare a forțelor copilului (!)

Toată materia excesiv de încărcată a școalei franceze, programa înțelege să i-o predea elevului în patru ore de clasă zilnic și în șapte ani de liceu, ceea ce înseamnă imposibilul. Secretul reușit ei de fapt stă însă în restul timpului liber al școlarului — timp care în internate reprezintă cinci ore de meditație pe zi, iar pentru externi o totală privațiune de repaos. Programa românească a inaugurat o eră diametral opusă: adevărata și esențiala muncă a elevului este făcută în clasă, iar pentru acasă nu rămân decât aplicațiuni ale celor învățate în clasă, cum și timp de recreație.

Dacă în școala franceză, materiile sunt așa de

copleşitoare și dacă elevului îi revine un supliment serios de muncă acasă, pentru a se duce această sarcină la bun sfârșit, profesorului îi rămâne să facă uz de cele mai bune metode pedagogice, iar elevului să recurgă acasă la prețiosul ajutor al manualului didactic. Din cele văzute în școala franceză am rămas cu impresia că profesorul e mai mult erudit decât pedagog, și că în felul acesta și dânsul și elevul așteaptă totul dela manual și dela munca de acasă; iar acest minunat manual, în genere e un volum respectabil, destul de abstract tratat, pe baze mai mult deductive decât inductive, plin de reguli și teorii.

Ce s'a făcut pe act tărîm la noi, dela 1898 încoace? Legiuirea noastră a ridicat metoda și pedagogia în predare la rangul de dogmă, a introdus garanții severe pentru aplicarea lor în alcătuirea manualului didactic și au făcut din acesta un auxiliar de ordine secundară — rămânând ca rolul de frunte și hotărîtor să-l aibă tot profesorul și tactul lui de pedagog.

Mă reîntorc la afirmațiunea că profesorul francez nu e în multe cazuri și bun metodist, și o mențin ca fiind întemeiată. Când un profesor reputat ca bun, dă elevilor din clasa întâia gimnazială, după numai patru luni de învățare a limbii latine, 17 rînduri de *temă* pentru acasă, cu mulțime de galicisme într'însa și fără să eludeze alte dificultăți în clasă decât câteva cuvinte din vocabular; când un altul, lecția de *grama-*

tică o predă spunând «luați dela pag... până la pag... unde zice....»; când un al treilea, vrând să deprindă pe școlari să desemneze un cerc, îi învață să-l deducă dintr'un patrat, unind cele patru colțuri prin linii curbe — fără să-și dea seama, bietul om, că a descoperit astfel «quadratura cercului»; când mai toți profesează o ignorare și un dispreț fără rezerve pentru «Herbartianism» și trepte formale, făcându-și toate lecțiile mai mult expozitiv, sau reducându-le la simple «causeries» în care discută cu un singur elev o jumătate de ceas; când profesorii secundari francezi «agrégés» — pregătiți la Sorbonna sau Școala normală superioară, fac mai mult un seminar de studii înalte și capătă o excelentă metodă de a crea știința, dar nu se dedau mai deloc la practica pedagogică ce le-ar da putință să-și împărtășească știința; când pregătirea lor este par'că în sensul de a deveni profesori universitari sau presuntivi membrii ai Academiei, nu profesori secundari — apoi este drept să ajungi la încheierea că școala franceză poate fi mândră de învățății ei, dar nu și de dascălii ei.

Revenind la noi — legea și regulamentul din 1898 au pus garanții serioase pentru selecționarea corpului didactic — formula cea mai desăvârșită rămâne viitorului să o dea — și, pe baza aceasta s'au completat de atunci încoace cadrele învățământului cu elemente tinere de școala nouă. La pregătirea științifică dată de Universitate, s'a adăugat o însemnată parte și

pentru teoria și practica pedagogică, rezervându-i-se un mare rol. La examenul de capacitate s'a introdus în comisiune un pedagog, dându-i-se la apreciere un coeficient însemnat, s'au rânduie probe practice în clasă, discuțiuni principiale, etc., care la Francezi aproape nu se cer la examenul de agregatie.

Profesorii noștri secundari s'au lăsat cucerii de spiritul herbartian ce însufleția reforma școlii la 1898 și de atunci, fie mulțamită Universității, fie propriei lor munci pe acest nou tărîm, au ajuns foarte buni metodiști. Lecțiunile lor, deși în condițiuni neprielnice, cu clase supra-populate, sunt călăuzite de principii bine fixate. S'ar putea imputa chiar că s'a căzut pe alocuirea în exces de formalism pedagogic, că s'a pus atâta preț pe această disciplină ca pe o panacee. Mai bine așa, decât ignorarea și disprețuirea ei!

Ar mai fi multe de spus asupra celor dela noi și aiurea.

Ni s'ar putea lua însă în nume de rău și am putea fi învinuiți de naivitate ori de rea credință, cum că am vrea să scoatem școala românească superioară celei franceze. Nu asta ne-a fost ținta. Încă dela început ne așezasem pe alt tărîm decât acela al unui patriotism orb, bun de alte vremi de mult apuse.

Tendința noastră a fost nu de a denigra școala franceză, care are destule și prea mari calități ca să poată contrabalansa și unele scăderi (calități de care nu ne-a fost în intenție să ne ocu-

păm aci); tendința noastră e de a restabili un adevăr, întunecat de atâtea strigăte ale unor pesimiști.

Școala românească, organizată prin marea reformă dela 1898, este o școală luminată și traianică; cei ce tot relevă defecte și reclamă abolirea părților ei fundamentale, nu sunt îndreptățiți; asemenea reforme nu se pot condamna după câțiva ani de aplicare, iar roadele lor nu pot fi apreciate simțitor într'un răstimp așa de meschin și cu o evoluție întârziată din timp în timp prin reaua voință a unora.

Școala noastră românească n'are pretenția de a întrupa perfecțiunea, dar e conștientă de puterile ei și de ținta către care tinde; iar *acela* care a înțeles mai mult decât oricare altul, că în ridicarea ei stă ridicarea țării; care și-a pus în slujba școlii mulți ani din viață, organizând-o din temelie după noile trebuințe ale vieții de azi și conducând-o cu atâta chibzuință încât să fie cinstit de toți cu renumele de «Omul Școlii» — acela, cu toată bună dreptatea este vrednic de omagiul cel mai curat al tuturor oamenilor de bine din țara aceasta.

1911.

DIN CARACTERELE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR FRANCEZ

Însemnătatea școlii secundare este, de ne-
tăgăduit, mare. Cei opt ani de studiu intens și
variat (în unele țări el cuprinde între șapte și
nouă ani), cei opt ani din viața de copil, petre-
cuți în perioada în care el prinde a-și desăvârși
personalitatea sa; sutele, în țări mai mari miile
de profesori secundari, cari constituiesc mănun-
chiul de tot ce are mai intelectual și de unde re-
crutează tot ce e mai apt ca funcțiune socială;
edificiile impunătoare, licee, colegii, gimnazii,
pentru care s'au cheltuit milioane peste milioane,
adăpostind atâte năzuințe înfrățite ale elevilor și
dascălilor lor — toate aceste fapte te conduc
fără să vrei, a presuma însemnătatea mare a
învățământului secundar dela noi sau aiurea,
înainte chiar de a-l fi studiat în fundamentul lui.

Școala primară, de sigur cu un rol covârșitor
de serios pentru stat, prin faptul că trebuie să se
mărginească a fi elementară nu poate fi prea
variată în diferitele țări. Ca tot ce este elemen-

tar, deci lipsit de diferențiere, va trebui să fie, în linii generale, cam aceeaș peste tot.

Bunul Pestalozzi e pretutindeni tot așa de bine înțeles și pretutindeni admis fără multe rezerve.

Universitatea, oficina unde se crează știința, cuprinde în însăș esența ei caracterul de universalitate — «știința nu are patrie», — iar dacă cercetezi trecutul celor mai bătrâne din aceste instituțiuni — să zicem, bunăoară, Universitatea Parisului — descoperi că încă de mult de tot aci se reuniau tineri dornici de învățatură din toate colțurile Europei, cari apoi fără distincție de națiune duceau mai departe cuvântul adevărului, așa cum fusese spus de vestiți dascăli ai veacului de mijloc.

Nu tot așa stau lucrurile cu învățământul secundar. El se adaptează nevoilor naționale; de aceea mai toate țările s'au întrecut în ultimul timp întru a-l reforma fundamental: România în 1898, Franța în 1902, iar Germania creând până în prezent vre-o șase tipuri de școli secundare.

Scopul învățământului secundar este ca printr'o educațiune simultană cu instrucțiunea să formeze spiritul, cu ajutorul diferitelor studii în stare să desvolte în chip armonic și complet facultățile de care e înzestrat.

Până aci un asemenea învățământ ar putea fi identic pentru toate popoarele — din moment ce ținta lui e să formeze omul.

Dar «omul» este și trebuie să fie dublat și de

«cetățean», mai cu seamă astăzi când concurența între națiuni devine tot mai intensă; iar cetățeanul nu mai este un factor de efect decât când e adaptat perfect nevoilor grupului căruia aparține, când adică este ori francez desăvârșit, ori german desăvârșit, ori român perfect, etc. Așa dar, pe lângă un ideal uman mai este și unul național. Mijloacele, de acum nu vor fi identice, dar nu vor fi nici atât de deosebite, cum se crede când e vorba de a face specialiști în felurite discipline științifice.

Dar când o școală răspunde exigențelor unor îndoite idealuri, ca cele de mai sus, ea poate fi socotită ca școala de temelie a neamului, ea trebuie să fie la îndemâna a cât mai mulți.

Într'o țară prin excelență liberală, cum este Franța, învățământul ar trebui să fie pătruns și el de acest caracter; liceul ar trebui să-și deschidă larg porțile tuturor celor ce vor să se instruiască; el trebuie să fie la îndemâna ori și cui se simte suficient înzestrat — și în felul acesta s'ar apropia de școala primară, iar unica deosebire ar consta în faptul ca aceasta din urmă să fie strict obligatorie pentru orișice cetățean, pe când școala secundară (când zicem «secundară» rubricăm aci tot ce e imediat superior ca nivel școlii primare) să rămână pur facultativă.

Liceul francez, privit mai de aproape, nu este o instituție democratică; el rămâne accesibil în cea mai mare parte numai clasei avute, deoarece studiile trebuie plătite și încă scump. Aceasta

este regula. Excepția este că el permite și intrarea elevilor săraci, însă numai a puțini aleși, cari pot obține burse și cari deci își plătesc învățământul ce li se dă, deși cu din averea altcuiva.

Că nu e democrat învățământul secundar francez, că nu se adresează celor mulți, că îngăduie să se definească în societate unele categorii de clasă, se vede și din aceea că există în Franța două feluri de școli primare: una, școala elementară comunală, identică cu școala primară din România, absolut gratuită și accesibilă copiilor de oameni de rând; a doua, «diviziunea preparatoare și elementară» a școlii secundare, unde se învață în plus și limbi streine, cu alte cuvinte școala primară proprie a liceului, unde externul plătește la Paris între 130—300 franci pe an, iar elevul intern plătește între 1000—1100 franci; școală accesibilă celor ce vor să stea la o parte de oamenii de rând, burgheziei avute, uzurpatoarea de azi a aristocrației de nume de altădată. Și legea liberală nu numai că a îngăduit această distincțiune de clasă, dar a reglementat-o și organizat-o. A fost desigur o necesitate la bază, căci altfel copiii de burghezi intrau cu toții în școlile catolice, iezuitice, cu caracter privat și reacționar, unde vanitatea de clasă era întreținută vie, fiindcă așa era dorința familiilor, care plătise cu bani buni asemenea măguliri.

Ca să se vadă mai bine cui îi este îngăduit

să intre în liceu și să meargă până la capăt, vom cita câteva cifre.

Un elev din ultima clasă de curs superior plătește la Paris, ca extern, 700 de franci, iar ca intern 1700 fr., afară de alte cheltueli accesorii care se pot urca și ele la câteva sute de franci.

Un mic calcul: un elev intern, de când intră în clasa I primară a liceului și până când pătrunde într'o școală superioară — Universitate, Școală normală superioară, Școală militară, navală, etc., plătește între 16 mii și 20 mii franci, în doisprezece ani de învățământ, iar ca extern între 4500—6000 — presupuind, bineînțeles, că elevul n'a obținut nici bursă și nici scutiri sau reduceri de taxă.

Să ne gândim un moment de ce condițiune socială trebuie să fie familia unui atare elev, de ce recourse trebuie să se bucure ea, etc., și vom vedea dacă se poate zice că este democratic învățământul secundar francez.

Cât pentru școlarii distinși, bursele și unele scutiri parțiale de taxe nu-i pot dispensa de multe alte cheltueli, care în nici un caz nu pot fi acoperite, în ipoteza că ei sunt cu totul săraci.

Unui asemenea școlar, oricât de multe aptitudini ar simți în sine, îi rămâne să se mulțumească cu școala elementară, cu o școală primară superioară (medie) sau cu una de meserii — și atât. Așa poate se explică în parte cum de apare mai târziu o pletoară de autodidacți, boemi în felurite domenii, cari se formează singuri,

fiindcă școala a refuzat să le deschidă porțile, fără plată.

Invățământul secundar francez nu este gratuit — e primul caracter deosebitor de învățământul românesc.

Cum legitimează aceasta cei cari au legiferat o asemenea stare de lucruri ?

La noi conducătorii învățământului s'au temut totdeauna de un aflux prea mare de elevi în liceu și gimnaziu, în dauna meseriilor și carierelor de ordine practică. Francezii nu pot invoca acest argument. Anchetele școlare arată cu îngrijorare că de vre-o zece ani încoace populația liceelor este în scădere — deci tocmai contrariul de cele ce se întâmplă la noi.

Lipsa de gratuitate în Franța este justificată astfel: «Liceul nu-ți aduce folos practic imediat, nu-ți dă numai decât dreptul la o carieră de pe urma celor învățate; însă îți deschide perspectiva de a căpăta un titlu, bacalaureatul, din care Statul a făcut o condiție indispensabilă pentru a putea apuca pe drumul specializării, la capătul căruia vei da peste cariera visată. Deci, ca urmare a obținerii titlului, vei fi în măsură să-ți procuri mijloacele de subsistență.

Dacă dar de pe urma dreptului ce ți-am conferit eu, Stat, tu cetățean tragi foloase practice, e echitabil ca eu să-ți pretind pentru aceasta și sacrificii, datorii: trebuie să plătești instrucțiunea și dreptul de pe urma căruia în viitor îți vei

câștiga pâinea. Eu îți dau dreptul, tu cetățean plătești mijloacele».

Uită însă acest Stat mercantil că pe lângă folosul practic și individual al cetățeanului, mai rezultă și un folos social. Stat, societate, altceva nu este decât însumarea forțelor individuale, care, cu cât vor fi mai viguroase, cu atât și Statul va fi mai garantat. Deci dar să nu fie îngăduitor față de mine, cetățean, când și el trage așa de însemnate foloase?

E adevărat că Statul acordă azi subvențiuni tuturor liceelor, dar dacă stai să măsoți sumele ce se încasează din partea părinților elevilor, cu ceea ce acordă Statul, vezi îndată cât este de inferioară partea sa de ajutor. Suprimă taxele școlare și liceul cade în faliment din prima zi; subvențiile însă n'au fost dela început și totuș liceele, deși cu deficite, au putut merge până la o vreme.

* * *

Pe lângă această primă caracteristică a învățământului secundar francez, adică de a nu fi gratuit, mai este și aceea că regimul existent în licee și colegii este în mod dominant *regimul internat*.

Când treci pe lângă un liceu francez, ghicești numaidecât aceasta: clădiri masive de piatră, cu aspect sever, cu proporții colosale, pe o suprafață de mai multe hectare, cu numeroase

etaje, clădiri cari ca organizare îți amintesc câteodată «cazarma». Expresia de altfel nu e inventată de noi, ci revine foarte des ca un refren plin de nemulțumire, în ancheta oficială franceză asupra învățământului secundar.

De altfel unele din aceste edificii, în deosebi în orașe de provincie, au fost cu adevărat cazarmine, altele mânăstiri, și s'au amenajat mai târziu ca licee. Statul însă face și clădiri nouă, anume pentru învățământul secundar — bunăoară, liceul Lakanal din împrejurimile Parisului a costat zece milioane de franci.

Când dai asemenea proporții clădirii, când sacrifici o așa enormă sumă, prezumția este că nu o faci numai pentru cele câteva ore de clasă zilnică a elevului extern, un fel de mosafir cu vizite la ceasuri fixe, ci pentru acei școlari interni, cari pentru opt sau doisprezece ani din viața de copil au nevoie de o nouă casă și o nouă familie, în locul celei părintești pe care au părăsit-o. În Franța, aproape nu există liceu sau colegiu care să n'aibă și internatul său. Sunt licee ce numără aproape două mii de elevi și peste patru sute de interni. De altfel mai toate au fost construite în proporții foarte mari, ca să poată primi un număr cât mai ridicat de elevi pensionari.

Estimațiunea în unele rânduri a rămas mai prejos de așteptări din pricina unor cauze de moment, așa încât licee ce fusesse create ca să primească trei, patru sute de interni, se văd re-

duse azi la o sută cincizeci numai. La liceul Moutaigne am văzut dormitoare imense neutilizate, un fel de rezerve pentru vremi mai bune, când numărul pensionarilor va ajunge țifra presupusă la construirea localului.

De unde acest spirit favorabil regimului internat ?

În primul rând este o explicație istorică, tradiția. Învățământul secundar în Franța este rezultat din cel universitar, dovadă că liceul atârână de jurisdicția unei «academii», peste care mai mare e rectorul universității locale. Apoi, bachelatul îl conferă tot Universitatea, profesorii pot trece temporar cu serviciul dela universitate la liceu și invers, etc. În vechime însă pe lângă universități se creaseră și niște colegii, în care studenții găseau întreținere, disciplină și pregătire a cursurilor. Asemenea colegii cu vremea au rămas de sine stătătoare, constituind o instituție aparte — liceul internat.

Pe lângă factorul tradiției mai este și necesitatea, aceeași necesitate din care se născuse de mult colegiul universitar. Licee nu sunt decât în centrele mai populate; cei din orașele sau dela țară, trebuind a-și trimete copiii la studiu, nu au unde să-i țină. Sistemul «gazdelor» a fost încercat în unele orașe care voiau să se dispenseze de internat, bunăoară la Montbéliard numai în doi ani și a dat rezultate dezastruase.

Mai sunt apoi și licee cu pregătire specială pentru anumite școli superioare ale Statului; la

Paris, liceul Louis-le-Grand este reputat pentru partea literară, Saint-Louis pentru cea științifică. Din întreaga Franță se vor aduna deci la atari licee elevii candidați la școlile superioare, cari pentru un an, uneori chiar trei, vor trebui să rămână în internat.

Un al treilea factor este credința familiilor că un elev trăit în internat primește nu numai instrucție, ci și educație superioară, pe care n'ar pute-o avea în nici un caz ca elev extern. Libertatea prea mare, de care fatal s'ar bucura, ar exclude o educație îngrijită.

În adevăr, cei cari au studiat de aproape chestiunea internatului în Franța, au găsit și efecte bune dar și rele. În primul rând, internatul, prin numărul prea mare de elevi a devenit un fel de cazarmă, adoptând în mod forțat un regim de represiune, de asprime. Nu poți menține disciplină blândă când ai să o exercitezi peste trei, patru sute de indivizi deodată, unul cu sufletul mai deosebit decât altul. Nici nu-i poți cunoaște dealtfel, ca să știi să administrezi fiecăruia leacul pedagogic ce i s'ar potrivi. Individualitățile se pierd, se șterg, iar autoritatea didactică nu mai are înaintea ochilor decât colectivitatea. Însă cum noima învățământului secundar este tocmai de a descoperi și afirma individualitatea fiecăruia, iar nu de a o reduce la un tipar identic pentru toți, înțelegem ce negare a scopului acestui învățământ se ascunde în regimul internat. De aceea și multe glasuri din lumea didactică au

cerut ca numărul elevilor din licee să se restrângă — și proporțional și al celor din internate — pentru ca provizorul (directorul ambelor instituțiuni) să fie în stare să-și cunoască perfect câmpul său de acțiune și indivizii respectivi.

Alte învinuiri aduse internatului sunt: crează o rutină, un spirit reacționar față de tot ce e inovație, face să se aplice două metode deosebite după cum e vorba de internat și de externat, deși elevii sunt de aceeași forță și urmăresc o țintă identică. De sigur însă că o obiecție foarte întemeiată este și cea următoare.

Regimul de internat exercită asupra sufletului crud de copil o acțiune deprimantă, ale cărei urme se văd mai târziu într'o timiditate ori o melancolie inexplicabilă a unora dintre elevi.

E rezultatul vieței petrecute de mic printre streini, într'o atmosferă rece și prea aspră din cauza mediului bărbătesc în care se agită vieța de internat. Dragostea caldă a mamei, gingășia îngrijirilor pe care ea le dă din belșug copilului, nu pot fi înlocuite prin punctualitatea pedagogului sau priceperea repetitorului.

Iar când copilul încă dela cinci ani — în liceul francez sunt așa zilese «classes enfantines» — este internat printre streini, la o vârstă când are nevoie mai mult ca oricând să fie înțeles și iubit, e ușor să constați ce înrîurire deprimantă va avea asupra moralului copilului un atare regim,

analog cu un fel de stare intermitentă de «orfanitate».

La liceul Montaigne am avut prilejul să văd asemenea micuți interni, încredințați institutoarelor femei, care oricât de blânde și de maternele s'ar arăta, nu vor putea să împartă copiilor atâta dragoste de câtă au nevoie dânsii la cinci ani, de vreme ce rămân ca niște streine printre ei.

Cei dintre noi care și-au făcut studiile ca interni în liceele Statului, sunt sigur că înțeleg mai adânc adevărul acestor constatări.

De altfel glasuri autorizate din lumea didactică franceză s'au ridicat împotriva vieței posomorite de internat, cerând înviorarea ei prin mici serbări și spectacole, printr'o amenajare mai veselă a localului, printr'o transformare în sensul de a se apropia mai mult de vieța de familie — în loc de cea de cazarmă.

În teză contrară, se laudă regimul de internat, fiindcă aci copilul este nevoit să mai renunțe la o parte din independența cam sălbatică ce caracterizează oarecum spiritul francez, favorizată de vieță în sânul familiei; el este silit să se plece unui regim de disciplină, de egalitate și de solidaritate, germenul virtuților sociale de care va trebui să dea dovadă mai târziu, când va pătrunde în lumea largă.

Regimul internat trezește emulațiunea în școlar și îl face mai conștient de îndatoririle ce-i revin. Elevul cugetă și la riscurile și pagubele ce poate atrage pentru sine și familia sa, lenevia de

care s'ar face vinovat. Repetența semnifică în anii superiori o pierdere de până la 2000 de franci, pe care spiritul practic și interesat al Francezului cu greu o suportă.

Din vizitele în clasele unora din liceele menționate în urmă și din afirmările provizorului și profesorilor, rezultă că școlarii cei mai buni, — fără să fie numai decât frunțașii clasei — sunt interni.

Pregătirea lor este mai sigură decât a externilor fiindcă jumătate din munca zilei și-o trece în sala de meditație, «à l'étude», unde sub ochii și cu ajutorul repetitorilor pregătesc lecțiunile de clasă. O statistică a patruzeci de ani de învățământ secundar în Franța, a arătat că într'o clasă de 50 elevi, primii cinci sunt externi, următorii douăzeci și cinci sunt interni, iar restul externi.

* * *

Un al treilea caracter deosebitor pentru învățământul secundar francez este o *tendință spre descentralizare*, ce se accentuează din ce în ce, fiind reclamată tot mai imperios de cercurile didactice.

Franța întreagă este divizată sub raportul administrației învățământului în șaptesprezece circumscripții numite «academii» și cuprinzând fiecare sub jurisdicția ei câteva departamente. În capul acestor circumscripții se găsesc rectorii, numiți de ministru și slujind acestuia ca or-

gane de aducere la îndeplinire a legii și disciplinelor de ordine didactică. Totuș, rectorul are în foarte multe cazuri inițiativa proprie, mai cu seamă ajutat de felurite corpuri deliberante și consultative. El constituie un fel de ministru secundar în circumscripția sa, iar hotărârile luate nu pot fi decât confirmate la centru. Sediul fiecărei academii este un mic minister de instrucțiune. Iată dar un prim indiciu de descentralizare. Un alt semn se vede din faptul că liceul se bucură de o autonomie financiară a sa. De altfel legea i-a acordat și personalitatea civilă, mulțumită căreia poate dobândi, posedă și întreina bunurile în condițiunile prevăzute de lege. Provizorul este reprezentantul instrucțiunii în viața civilă; el înlocuește budgetul respectiv, care rămâne apoi să fie confirmat de cei de sus. Veniturile însă sunt averea liceului, taxele și subvențiile intră în casa particulară a acestuia. Ministerul exercită mai mult o tutelă administrativă în Franța, pe când la noi îngrădește și cele mai nevinovate mișcări ale directorului și profesorilor, deși riscurile nu pot fi nici pe departe analoge cu cele din Franța.

Alte semne mai mărunte de descentralizare, culese din regulamentul învățământului secundar:

«În afară de materiile enumerate în programa analitică, studii nouă pot fi create de rectori cu avizul adunării profesorilor și consiliilor de ad-

ministrație în liceele subvenționate de Stat. În celelalte inițiative e numai a Ministerului».

«În privința orariului, durata lecțiunii este de un ceas; totuși, potrivit cu vârsta, numărul elevilor și natura studiului se pot acorda și două ceasuri consecutive, în cursul superior, după propunerea provizorului și cu avizul adunării profesorilor».

E ceva din autonomia Universității, al cărei appendice este liceul francez, împrumutată și acestuia.

În plus se pot îngădui tentative de metode pedagogice și de repartizare de program în afară de instrucțiunile ministeriale, etc.

Biuroul și consiliul de administrație, alcătuit și din membrii ai învățământului și din ai administrației comunale și departamentale, exercită control și supraveghere în acelaș timp și alături de administrația ministerială; unele deciziuni ale acestor corpuri constituite sunt executorii deplin drept și în mod imperios.

Tendința descentralizatoare în învățământul francez nu trebuie văzută însă numai în actele de pură administrație, ci și în faptul că se îngăduie de autoritatea superioară ca fiecare liceu să-și croiască în desvoltarea sa un fel de personalitate aparte, proprie, în afară de tipul uniform al școlii de Stat. Provizorul și corpurile deliberante se identifică oarecum cu instituția ce conduc, îi imprimă ei desvoltarea pe care o cred mai nimerită și, orcât ar respecta legea și

programa, se vede totuș că au reușit să iasă din uniformitatea reglementată de sus. E ca și cum ar fi un institut privat, din care conducătorul său înțelege să facă, în limitele legale, ceea ce crede el mai nimerit. Ei bine, autoritatea superioară nu pune piedici unor asemenea tendințe. Liceul Montaigne este reputat ca școală prin excelență a copiilor de vârstă fragedă. Când îl vizitezi, constai îndată dela stolurile de pensionari sglobii și micuți și până la personalitatea plină de o blândețe de bunic a provizorului, D-I Favre, că își merită această reputație, că există în adevăr acest spirit favorabil dezvoltării copiilor mici, fundat pe o tradiție mai veche, iar nicidecum de uniformitatea severă și mândră a legii și regulamentelor; că în sfârșit, oricât ar fi o școală de Stat, nu încetează totuși de a avea un caracter particular. Statul încurajează asemenea năzuințe, căci crescând buna reputație a liceului, și calitatea muncii este alta și veniturile se ridică.

Liceul Saint-Louis, din blocul de legi și programe analitice identice pentru toate liceele din Franța, și-a ales numai acele dispozițiuni și și-a croit o așa organizare, compatibilă cu tendința inaugurată încă de mult de a fi școala cea mai serioasă pentru pregătirea științifică.

Acelaș lucru pentru liceul Louis-le-Grand, în direcția literară. Fiecare provizor se luptă să țină sus prestigiul instituției ce dirige, se luptă să atragă un cât mai mare număr de elevi. Pen-

tru aceasta însă înțelege că numai aplicarea servilă a legii și programei nu e de ajuns; trebuie să se ridice mai presus de ele, trebuie să invente resurse chiar în afară de ele, pentru a crea o reputație sau a menține o tradiție în școala sa.

Autoritatea superioară lasă drum liber unor asemenea inițiative, încurajând această năzuință spre inovațiune.

Nu tot așa se petrec lucrurile la noi, unde directorul trebuie să-și conducă și cele mai inofensive mișcări după litera circulărilor ieșite din biurourile Ministerului; iar riscurile nu pot fi nici pe departe așa de primejdioase ca în Franța, unde direcțiunea liceelor are uneori de orânduit o comptabilitate de sute și sute de mii de franci.

Cum însă am pătruns oarecum în organizarea mai intimă a liceului francez și cum caracterele încep din ce în ce să fie mai particulare, suntem nevoiți să mărginim aci caracterizarea ce am întreprins.

1911.

LICEUL ȘI COLEGIUL LA FRANCEZI

Învățământul secundar al băieților în Franța cuprinde două feluri de instituțiuni: *liceul* și *colegiul*. În vorbirea de toate zilele însă, cuvântul ce revine mai des și exprimă în chip obișnuit noțiunea de școală secundară sau de elev care frecventează o asemenea școală, este «*collège*» și «*collégien*», în loc de «*lycée*» și «*lycéen*». În adevăr, în tradiția învățământului francez, instituția care a luat naștere mai întâiu nu este liceul — cuvânt introdus pe la finele secolului XVIII-lea — ci bătrânul colegiu. Astfel istoria pomenește la 1257 Colegiul Sorbonnei, instituție universitară specială pentru studenții teologi lipsiți de mijloace; apoi Colegiul Navarrei, iar în secolul XIV-lea Colegiul Harcourt, care azi s'a transformat în marele liceu Saint-Louis.

Ceeace e demn de reținut însă este împrejurarea că asemenea școli au fost odinioară institute universitare, iar azi fac parte din învățământul secundar. Pentru a găsi explicația trebuie să cercetăm puțin evoluțiunea învățământului se-

cundar francez. Vom descoperi unele elemente care să ne explice multe dispozițiuni din legile organizării inițiale a învățământului secundar la noi.

S'ar părea că școala franceză s'a născut direct din cea latină. Galia, intens colonizată de Romani, avea școli peste tot: la Marsilia, Bordeaux, Autun, Trêves, etc., însă, la invaziunea Francilor, ele au decăzut și în cele din urmă au pierit. În cea mai bună ipoteză, unele dintr'însele s'au menținut ca școli private fără însemnătate. Civilizația latină n'a dispărut totuș; Biserica creștină a îmbrățișat-o și continuat-o, adoptând drept limbă a cultului limba latină. Primele școli reapar sub auspiciile bisericilor și mănăstirilor — școli catedrale și claustrale. Carol-cel-Mare le organizează punând o unitate în desvoltarea lor și constituind școli imperiale, precum și un fel de universitate cu dascăli însemenați. După moartea lui iarăș începe o perioadă de lăncezeală a învățământului, pricinuită de veacul de anarhie următor anului 1000, veac plin de griji și de primejdii. Sfărâmându-se imperiul carolingian, năvălitorii străini se mai potolesc, feudalitatea începe să-și precizeze conturile, energia încordată în epoca anterioară acum rămâne liberă și cere să fie întrebuințată.

Ne mai putând fi cheltuită în manifestări de ordine răsboinică și materială, îi rămânea să fie folosită în preocupări de ordine intelectuală. E un proces constant de altfel acesta, al mobilizării

energiei pentru efectuarea unei serii de evenimente, care însă, odată înfăptuite, o lasă să se acumuleze și să-și caute un alt țel, în slujba căruia să poată fi utilizat acest excedent. După viața războinică dar începe o viață intelectuală, intensă, a cărei formă externă este eflorescența școlilor pe pământul Franței.

Ceeace e caracteristic pentru epoca de care vorbim e o mobilitate vie în societatea timpului: preoți nenumărați colindă Europa pentru îndeplinirea misiunii lor religioase; pelerinaje dese se încrucișează pe toate drumurile continentului; Cruciații provoacă enormele deplasări de masse din toate unghiurile. Se naște astfel un cosmopolitism, o slăbire de legături între conaționali, ideea de patrie ne putând fi concretizată în micile grupări feudale din jurul unei persoane.

Din concursul acestor trei factori: intelectualism, mobilitate și cosmopolitism al epocii, a ieșit *Universitatea*.

Nefiind bariere naționale pentru țări, nefiind granițe naționale pentru știință, tineri doritori de a deveni învățați, vin să se grupeze în jurul profesorilor celor mai renumiți, iar concentrarea aceasta are loc în deosebi la Paris. «*Universitas studiorum*» aci era posibilă, cu toate că nu era încă realizată, deoarece mai toate disciplinele își aveau reprezentanți iluștri în fruntea căroră era vestitul Abélard, prototipul viu al veacului de mijloc. Pe de altă parte, strămutarea dinastiei Capetienilor la Paris făcu din acest oraș metro-

pola științei și literelor, destinându-l a fi și leagănul învățământului secundar.

La început, școala aparține bisericii și funcționează pe lângă catedrala Notre-Dame; mai pe urmă, laicii vor să reziste clericilor; profesorii, în cea mai mare parte dintre cei dintâiu, tind să se emancipeze, și cum suntem în epoca prin excelență a breslelor și corporațiilor, se întrunesc și dâșii într'o asociațiune întemeiată pe idea de monopol și disciplină — și astfel se creă «Universitas magistrorum et scholariorum parisiensium».

Ca să te poți afirma ca individualitate, ca să-ți dobândești o fizionomie proprie, cată să te opui unor tendințe străine. Din luptă și victorie va ieși clară personalitatea ta. Astfel și Universitatea Parisului începu să se opună Bisericii, de unde până atunci fusese un compromis între cele două puteri. Universitatea necunoscând frontiere politice împarte «lumii» știința, căpătând un caracter internațional.

Studentii vin de pretutindeni, își asimilează știința și pleacă din nou să o răspândiască și dâșii în acelaș spirit. Atâta vreme cât sunt încă studenți, sunt organizați în breaslă cu o vieață proprie și cu un spirit exclusivist.

Un student venit să capete instrucțiunea universitară începea cam la vârsta de treisprezece ani. Odată intrat în corporație se pregătia până pe la nouăsprezece, douăzeci ani, într'un ciclu de studii cu un caracter mai general, nu profesio-

nal — humanitățile sau artele liberale — cuprinzând cunoștințe relative la lumea subiectivă, la om.

În felul acesta percurgea prima fază a învățământului de universitate, așa numita «*Facultas bonarum artium*». Ajuns la capăt trecea un examen de maturitate (examen de maîtrise) și odată reușit, intra într'una din cele trei facultăți care dădeau pregătirea specială și profesională — facultăți de teologie, drept, medicină — în universitatea propriu-zisă, de unde ieșia doctor.

Dacă reflectăm puțin asupra acelei a patra facultăți — a artelor — vedem îndată că nu e altceva decât învățământul secundar de azi, secundar, fiindcă venia al doilea după cel elementar, dar secundar și fiindcă era socotit ca inferior față de «*studia superiora*» ale celorlalte trei facultăți propriu-zise. Constatăm de altfel că și perioada dintre treisprezece și nouăsprezece sau douăzeci ani ai elevului, coincide cu aceea a școlii secundare de azi; constatăm că și examenul de maturitate este identic cu baccalaureatul și ne explicăm de ce acest grad este conferit de Universitate în Franța și era tot așa conferit și la noi până la legea din 1898; constatăm apoi că cursurile acestea a patru facultăți se țineau în semestrul de iarnă al anului, tocmai ca și cursurile în licee; constatăm, în fine, că această facultate, socotită inferioară față de surorile ei, ajunge să le domine, și transformată în liceu și colegiu, ajunge să se generalizeze, pu-

nând stăpânire pe întregul spirit public. Franța, din secolul 16-lea și până acum câteva decenii — o spun glasuri autorizate — s'a format mulțumită învățământului secundar, care a făcut parte integrantă din cel universitar. În însăși organizarea administrativă a școalei secundare franceze se vede această legătură, devremece e pusă sub jurisdicția a șaptesprezece rectori de academie, personaje universitare cu o parte enormă de acțiune în domeniul învățământului secundar.

În fruntea tuturor actelor oficiale ale instituțiilor acestui din urmă grad de învățământ, se face mențiune despre subordonarea și înrudirea lui cu cel universitar: la orice liceu citești în scripte ca «en tête»: Université de France — Académie de..., — Lycée....

Geneza învățământului secundar vine să ne explice și geneza noțiunii de colegiu, despre care vorbiam la începutul acestui articol.

Să ne întoarcem puțin în urmă. Tânărul venind la Paris ca să urmeze facultatea artelor, în trecut, trebuia să se înscrie într'o asociație de studenți, de obicei într'una compusă din conaționali. Se formaseră astfel grupe mai mari sau mai mici, comunități — «hospitium» — cari își închiriau un local propriu și se supuneau unui șef ales dintr'înșii — «principalul». Cum însă erau și studenți săraci, cari ca să trăiască îmbrățișau o profesiune — unii erau chiar servitori — aceștia nu-și puteau plăti dreptul la hospitium. Caritatea publică atunci veni în ajutor fundând

asemenea «hospitia» gratuite pentru dânsii. Colegiile menționate de noi, la început au fost atari aziluri. Pensionarii lor urmau cursurile la universitate, dar reîntorși în internat făceau meditație sub conducerea șefului, care avea obligația să frecventeze facultatea mai regulat decât toți, să ia note și să explice camarazilor săi lecțiunile. Domnia astfel un regim de disciplină, o viață morală extra-școlară, ce contrasta grozav cu viața dezordonată a studențimii externe. Instituțiunea aceasta cu caracter privat căpătă încrederea părinților; ea fu încurajată, numărul solvenților crescă; iar Universitatea decretă prin lege ca studenții să locuiască în colegiu, să fie colegieni — altfel le refuza certificatul de frecventare. Numărul lor a devenit atunci și mai mare; șeful repetitor, principalul, a trebuie să-și mai ia ajutoare. S'a născut astfel un corp distinct de pedagogi destinați unei instituții de o individualitate bine definită și importantă.

La un moment, în loc ca sutele de elevi să se ducă neconținut la Universitate, s'a crezut mai nemerit ca profesorii să se transporte la colegii și să-și facă lecțiunile în fața aceluiași școlari și cu tot materialul didactic trebuitor, pe care colegiile îl aveau în chip suficient. Facultatea deveni cu chipul acesta o colecție de colegii.

În organizarea actuală a școlii secundare franceze se oglindește încă faptul istoric de mai sus: profesorii secundari trec la universitate, și

invers, profesorii universitari sunt însărcinați cu unele cursuri liceale.

În sânul colegiului deci s'au definit două instituțiuni: *pensionatul*, cu menirea de a întreține o viață morală unitară, care să înlocuiască pe cea din mediul familial de altă dată al școlarului; *școala propriu-zisă* (clasele), cu misiunea de a da instrucțiunea. Cel dintâiu, de unde avusese un rol precumpănitor, acum se subordonează intereselor învățământului propriu-zis, viața morală se supune celei didactice.

Colegiul capătă înfățișarea unui organism unitar, are un singur «principal», un mediu identic până la un punct pentru externi cași interni; numai în contabilitate păstrează separatismul dela origine, distingând bugetul internatului aparte și al externatului tot așa.

Privit mai de aproape, azi colegiul este școala fondată și întreținută de comună, dar sub direcțiunea, controlul și cu ajutorul bănesc dela stat.

Un colegiu poate fi exploatat și în regie sau pe riscul directorului care și-a luat asupraș sarcina prin contract. Dela o epocă asemenea școli au trecut în bugetul statului, altele au fost întemeiate în întregime din atari fonduri, prin decret prezidențial și au constituit ceea ce se chiamă *liceul*, școala statului, cu autonomie financiară și personalitate civilă.

În adevăr, numele de colegiu nu se dă decât școalelor secundare comunale și institutelor particulare.

Pe lângă ambele sunt anexate și internate, care însă se pot foarte bine desființa, fără ca să prejudicieze școala propriu-zisă. Licee numai cu elevi interni, în regulă generală nu există.

Ca organizare didactică, liceul nu se deosebește de colegiu; nu tot așa în ceea ce privește organizarea administrativă. Primul este condus de un director, «provizorul», ajutat de un censor în partea disciplinei și de un econom, în cea financiară.

Colegiul are în capul său pe «principal», ajutat de «supraveghetorul general» (censorul) și de un «agent special» (economul).

La ambele instituții sunt prevăzute și niște corpuri deliberante, organe de control și de directivă, și anume: adunarea profesorilor, consiliul de disciplină și biourul sau consiliul administrativ.

Simpatia familiilor pare a fi mai mult de partea colegiilor, fie fiindcă elevii sunt mai puțini și deci supravegherea mai eficace; fie fiindcă vieța are un caracter mai intim, mai de familie, încurajat de «principal», care are tot interesul să-și facă clientela; fie poate și din cauza taxelor școlare mai scăzute. În colegii însă, pentru recrutarea corpului didactic se cer mai puține condițiuni decât la liceu și de aci, prezumția, în parte nejustificată, că nivelul studiilor ar fi ceva mai prejos.

Până în ultimul deceniu erau în Franța — ne spune statistica învățământului — 110 licee și

228 colegii. Numărul lor n'a mai crescut de atunci.

E vrednic de semnalat faptul că legea franceză face distincție între un liceu din capitală și unul din provincie, lucru ce se vede în mai multe cazuri, bunăoară:

Tifra taxelor școlare e deosebită, după cum liceul se află în departamentul Seine și Seine-et-Oise, ori după cum se află în alte departamente. În cazul întâiu, taxele sunt de două categorii; în cazul liceelor de provincie, sunt treisprezece categorii la cuantumul taxei. Deosebirea provine de acolo probabil, că greutățile traiului sunt mai numeroase în capitală și centre mai mari, și invers; apoi fiindcă școalele din Paris au tot ce e superior sub raportul nivelului didactic, corpul profesoral mai select și, ca o urmare firească, și afluența elevilor prea mare, deci trebuie stabilită.

Aceeaș deosebire între Paris și provincie în ceea ce privește munca și retribuțiunea profesorilor. Bunăoară, un profesor la Paris muncește 12, 14, 15, 16, chiar 19 ore pe săptămână, potrivit cu materia ce predă și cu vechimea carierei sale; cel din provincie, dela 14 la 20 ore săptămânal și în genere cu o oră mai mult ca cel întâiu. Ca leafă, profesorii titulari din Paris sunt cuprinși în șase clase și primesc între cinci și opt mii de franci pe an; cei din provincie sunt tot în șase categorii, dar leafa se ridică dela trei mii două sute la cinci mii două sute de franci,

plus o îndemnizare pentru cei ce au agregatîia. Ca un corolar al celor de mai sus, a înainta pe un profesor în Franța înseamnă a-l trece dintr'una din cele șase clase în cea imediat superioară, dar mai înseamnă alteori a-l trimite dela provincie la Paris, ceea ce va aduce și o urcare a retribuțiunii. Distincțiunea este justificată. Nu se poate vorbi desigur de inferioritatea profesorilor de provincie față de cei din capitală, de vreme ce corpul didactic al Parisului este în bună parte rezultatul selecțiunii făcute prin înaintare și dintre profesorii din provincie. Este însă inferioritatea mediului, a centrului cultural în care cade liceul respectiv, mediu vădit inferior aceluia al metropolei. Franța este diametral opusă Germaniei sub acest raport. În Germania sunt numeroase centre culturale și școlare cu o viață a lor proprie și specifică, cu o reputație durând de veacuri, cari centre deși provinciale, dispută capitalei imperiului întâietatea. E un fel de descentralizare culturală, dacă se poate zice. În Franța e un mare centru cu o dezvoltare uriașă, cu o reputație strivitoare față de alte orașe de provincie — Parisul. Sfortările națiunii întregi se înfrățesc pentru ridicarea tot mai sus a metropolei și din viața ei trăesc și viețile centrelor de provincie. Individul care simte că are oarecare însușiri, ca să capete consacrarea în Franța trebuie să plece la Paris; în Germania însă nu va trebui să plece la Berlin, ci, rămânând la Koenigsberg sau Iena, va străluci și dânsul și va

face cași centrul cultural respectiv să devină superior altora și în deosebi celuia al capitalei.

Așadar, în Franța distincția între capitală și provincie consistă în inferioritatea provinciei față de metropolă; în Germania în emulațiunea orașelor provinciale față de centru.

O atare stare generală se repercutează și în situația liceelor; desigur însă că mai intervin și alți factori. Noi ne mărginim a constata că în învățământul francez există o gradație, în scara liceelor, ceea ce lipsește cu desăvârșire la noi, unde egalizarea este aproape perfectă (afară doar de îndemnizările directorilor). Uniformizarea, firește, nu e justificată, întru cât e evident că viața culturală a Bucureștilor și Iașilor nu poate fi pusă pe acelaș picior cu cea din Alexandria sau Huși, după cum nici greutățile de traiu nu pot fi aceleași pentru un oraș mare de peste trei sute de mii locuitori, ca pentru un altul de șapte mii numai.

Ne oprim aci. Caracterele specifice ale liceului francez sunt cu mult mai numeroase decât cele amintite până acum de noi.

1912.

CONTROLUL ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR

Profesorul pune în slujba școalei 35 de ani din viață. Munca sa inaugurată poate sub excelente auspicii, însuflețită de idealismul tinereții,—prin exercițiul statornic de pe norme precise, în limite definite și cu o regularitate automatică, ea cade de multe ori în rutină, în mecanicism didactic. Cu vremea nu mai e nimic pasionant într'însa; ca orice ideal izbândit și-a pierdut taina cu care te atrăgea. De aci, începutul blazării, încercări de a schimba rolul de dascăl cu cel de funcționar administrativ, sau tendința de a acorda cât mai puțin timp școalei, ba chiar de a te scăpa de ea prin concediu sau absență.

Toți avem conștiința datoriei, dar iarăși toți avem și slăbiciunile inerente omului: «Cât mai puține eforturi — cât mai multe foloase», lege eternă și profund omenească.

Pentru a preveni, sau câte odată pentru a remedia o asemenea stare de lucruri, se găsesc constituite organele de control în învățământ.

Cel dintâiu, Ministrul, este organul suprem, dar exercițiul dreptului său este încredințat subalternilor: inspectorii și directorii școalelor. În ultima linie rămâne controlul constant, plin de consecințe dar fără a fi investit cu forme — controlul școlarilor asupra muncii și aptitudinilor profesorului.

În cele de mai jos ne vom ocupa de controlul exercitat prin inspectorii și directorii.

Cei dintâiu inspectează școala ca administrație cum și în partea ei tehnică. În acest din urmă sens cercetează pe profesori: dacă se țin strict în marginile regulamentului și programei analitice, dacă au pregătirea și tactul pedagogic, dacă au realizat progres elevii, etc.

Mă întreb însă dacă rarele vizite ale inspectorilor constituie un impuls real pentru mersul înainte al școlii și pentru schimbarea în mai bine a dascălului secundar.

Inspectorii, ori cât de mulți ar fi tot vor fi prea puțini, dacă e vorba ca vizitele lor să aibă o înrâurire serioasă și apreciabilă. Îmi vine să cred că ar trebui pe lângă fiecare centru școlar un inspector, care să se permanentizeze acolo pentru o perioadă determinată, supraveghiând și îndrumând constant și sub toate raporturile, pe cei câteva zeci de profesori secundari — sau și mai puțini.

Da fapt, inspectorul își exercită dreptul său de control numai când are ceasuri de răgaz,—de sigur cu toată bunăvoința ce-i îngăduie împreju-

rările neprielnice; nu-i tăgăduim intențiunile cinstite și munca, însă ne îndoim de roadele ce rezultă. Omul nu e de vină, ci un defect de organizare al instituției:

Discontinuitatea, durata redusă a inspecțiilor (într'o zi nu se poate asista decât la cinci lecțiuni, din cele câteva zeci care au loc la un liceu), apoi oarecare neîncredere cu care e privită uneori de profesor, persoana inspectorului. Firește, un personaj de control, care vine să-ți găsească părțile slabe, nu poate să fie privit tocmai cu simpatie; în orice caz însă el trebuie să-ți impună respect.

Totuș relativitatea metodelor de predare, excesul de amor-propriu al unora, sunt capabile să nască susceptibilități. Deaceea, nici o critică, — nici o îndrumare. Ești profesor bun, rămâi ca atare, așa cum te constată inspectorii și cum ai fost proclamat la examenul de capacitate; ești profesor rău și totuș ai avut norocul să pătrunzi în învățământ, inspecțiunile la un an odată te vor lăsa tot rău și nepregătit. Se cunosc până azi profesori cari să fi fost respinși dela definitivat, în urma relelor rezultate ale inspecțiilor?! Ori profesori cari să fi fost respinși dela definitivat în ca răi profesioniști — nu ca răi indivizi?! Și apoi, s'a văzut cândva întârziind răsplata muncii profesorului — inexorabila gradație la cinci ani — fiindcă el fusese cotate rău la inspecție; ori s'a văzut ea accelerându-se, fiindcă dascălul fusese găsit bine totdeauna?!

De fapt e poate chiar înțelept că o inspecțiune să nu atârne prea greu în balanță: o vizită de câteva minute nu-ți poate da dreptul să formulezi aprecieri decizive și infalibile asupra muncii de peste tot anul a profesorului. Sunt profesori cari au ieșit rău la o inspecțiune, dar cari sunt totuși individualități didactice bine înzestrate; vor fi fost iarăși și din aceia cari n'au făcut lecțiuni pedagogice decât în ora inspectată — un «truc» cu care să-și câștige aprecieri favorabile; au fost și din cei cari ignorau pedagogia, ceea ce nu-i împiedică să fie buni educatori — păcat că generația lor e în dispariție!

Se va obiecta însă: învățământul secundar nu poate, nu trebuie să rămână fără control. — Evident, dar organizat pe alte baze și constituindu-i un auxiliar complementar din celălalt factor de control — *directorul* liceului sau gimnaziului.

Directorul este în raporturi permanente cu profesorii nouă luni pe an; sub ochii săi se desfășură minut cu minut munca profesională a acestora, traiul colegial și chiar viața în societate — lucruri de multă însemnătate și foarte puțin apreciable de un inspector. Directorul, dacă ar avea ochi să vadă și urechi să audă, ar putea spune multe despre corpul profesoral, pe care-l dirijează azi în mod cu totul platonice. Iar când spunem aceasta, ne gândim la tot binele ce s'ar putea rosti despre munca profesorilor între zidurile clasei, ignorată complet sau apre-

ciată greșit de celelalte profesii și de societate în genere.

În organizarea actuală însă îl vedem redus la un rol de simplu «gerant». Situația lui de «primus inter pares» îi stăvilește gesturile, câteodată imperios îndreptățite.

În regulament sunt trecute unele prerogative ale sale, pe care însă se sfiște să le pună în faptă. Bunăoară, câți dintre directori inspectează pe profesori în clasă? Grija cea mare este ca să-i determine să nu întârzieze peste cele zece minute «tolerate» la intrarea în clasă; ce fac ei acolo — îi privește. Noroc că corpul nostru secundar dela 1898 încoace s'a selecționat cu toată seriozitatea, încât simțul datoriei mereu trează în fiecare din dascăli, e o garanție pentru dâșii și o ușurare pentru director.

Dacă însă acesta nu poate da o prea mare strălucire rolului său astăzi, este și din pricina semnalată mai în urmă: directoratul este și el un produs al politicianismului. La o schimbare de regim, între primele demisiuni puse la îndemâna noului ministru de instrucțiune, este și aceea a directorului școlii secundare. Excepțiunile sunt numai în București.

Această instabilitate în funcție și discontinuitate în rol vatămă mersul școlii, iar pe director îl reduce și mai mult în considerația colegilor; el devine «par paribus», arată uneori menajamente față de coreligionari politici, e foarte bun coleg față de directorul indicat la o schimbare

de regim, și așa rolul său se apropie de acela de gerant, cum spuneam mai sus, iar școala merge înainte în virtutea inerției — uneori din fericire, bine.

Să stabilizăm pe directori, se va zice. — De sigur, dar nu clientela politică a unui partid sau altul. Directorul ce trebuie școlii noastre va să fie întâi *om întreg*, și al doilea, *pedagog* luminat, — așa cam în felul directorului din liceul german sau al provizorului din cel francez.

Directoratul trebuie să fie carieră statornică, la adăpost de valurile politice, iar cel care îl ocupă, o *personalitate didactică recunoscută în deobște și cu o pregătire pedagogică într'un seminar strein serios*. Dacă nu sunt, Statul să-i formeze trimitându-i să facă stagiul, ca pe ofițeri, ingineri, medici, agronomi, etc. Școala noastră n'a avut nici profesori; totuși, prin prevederea legii s'au format treptat. Directorul să treacă și el prin stadiul provizoratului, iar inspecțiunile cât mai dese și mai variate să-i acorde stabilitatea sau să-l înlăture dela o sarcină ce-i întrece puterile. Noi nu vrem numai decât ca să se improvizeze directorii.

Rolul lor să fie lărgit după aceea până la un control serios al activității profesorilor. Atribuțiunile de astăzi ale directorului, trecute în regulament uneori sub formă de simplu deziderat, liber să le aplice ori nu, să-i fie impuse ca muncă organizată și prevăzută cu sancțiuni în caz de neefectuare. Evident, controlul inspectorului l-ar

împiedica de a se transforma într'un mic tiran al colegilor. Între atribuțiuni ar fi inspecțiunile în clasă și îndrumări la nevoie, cercetări la lucrările scrise și aprecierea lor, verificarea progresului realizat de școlari, delegarea colegilor din aceeaș specialitate ca să asiste la lecțiunile vreunui camarad și îndrumări reciproce, rapoarte dese la Minister pentru răsplătirea muncii rodnice a profesorului, sezisarea inspectorilor pentru a veni să dea îndrumări profesorilor mai slabi sau începători, sau pentru a impune ordine celor fără scrupul — și atâte amănunțimi cu efecte mari, ce se vor putea lesne fixa la nevoie. E lesne înțeles că directorul va trebui desărcinat de orele de curs, va fi ușurat de mărunțișurile cancelariei și va fi retribuit în mod cuviincios, nu ca astăzi, când la unele gimnazii leafa directorului este echivalentă cu aceea a servitorului școlii.

Profesorii nu vor avea de păgubit de pe urma unui directorat organizat astfel. Va fi pentru unii dintr'înșii o speranță îmbietoare de viitor, dată fiind îngustimea de perspectivă în care e cuprinsă cariera în organizarea-i actuală; va fi pentru ceilalți — pentru cei mulți, pe care îi pân-dește blazarea sau nevoia de a alerga după o altă sarcină publică mai remuneratoare — încrederea că munca harnică și cinstită în slujba școlii nu este lăsată numai la apreciere platonice a generațiilor de copii ce le trec prin mâini, ci ecoul ei răsbate dincolo de porțile liceului și ajung în lă-

turi ca și *sus*, asigurându-le considerația socială de care, cândva demult, s'au bucurat în primul rând profesorii în această țară; iar pe de altă parte atrăgându-le răsplata materială dreaptă pentru cei treizeci și cinci de ani de viață hărăzită binelui Țării.

ȚĂRANI ȘI ORĂȘENI

La una din școalele noastre normale, dându-se elevilor din clasa a IV-a o disertație despre «Țărani și orășeni», am socotit că ar fi de oarecare interes să expunem aci ce simt și ce gândesc câțiva fii de țărani despre orășeni — aceasta, cu atât mai mult cu cât dânșii sunt destinați să exercite ca învățători o înrâurire adâncă în spiritul celei mai numeroase pături românești, în țărănime. Am privit cu o vie surprindere portretul Românului dela oraș, zugrăvit în unanimitate de școlari cu cele mai întunecate colori; am văzut că alături de gânduri curate în sufletul fiilor de săteni stau și multe prejudecăți pe care școala și profesorii, cu toate binevoitoarele și sincerele lor sforțări, n'au putut încă să le risipească. Datele culese din disertația școlarilor merită oarecare interes, fiindcă ele sunt păreri izvorâte spontan, fără gândul că ar putea să servească eventual unei anchete ca cea de față.

Vom da mai multe citate din chipul cum e zugrăvit orășeanul.

În ce privește fizicul și exteriorul acestuia, iată în ce fel îl vede un fiu de sătean:

Orășeanul are fața serioasă sau posomorită... El e mai puțin dezvoltat, mai trist sau mai serios decât săteanul... Pe locuitorul dela oraș, veșnic îl vezi pe străzi, gălbini-cios la față, deși în floarea vârstei, mergând alene... Pe fața orășeanului se zugrăvește trândăvia, neodihna și tristețea...

Cu privire la virtuțile morale ale orășeanului, portretul devine și mai întunecat:

E mult mai ospitalier un țăran ca un orășean... Este bun primitor de oaspeți, însă numai când știe că e posibil să scoată ceva bani... Orășeanul, în goana după câștigarea mai ușor a pâinii, devine mai rafinat. A uitat de biserică. E vițios atât de mult încât a molipsit și pe cei dela țară. Cam greu ca orășeanul să-ți facă bine — dacă poate, să mai ia!... El își petrece zilele la cafenea și joacă cărți. Cu câțiva bani rămași se duce și cumpără o pâine, o taie felii și o împarte la copii. Asta-i mâncarea lui. Dacă s'or fi săturat, săturați să fie; dacă nu, D-zeu să-i sature!... Și cum să nu fie în acest hal, când el pierde zile și nopți întregi prin cafenele, jucând cărți, popici, etc., iar în casă n'are ce mânca... Orășeanul este dat leneviei; el doarme până târziu, își ia ceaiul sau cafeaua și pleacă la plimbare mai pe răcoare. Orășenii iubesc petrecerile. Țăranul își iubeste petecul pe care îl muncește și unde își are casa; orășeanul nu-și are casa sa, ci șade cu chirie, și ce-i pe el atâta-i tot... El muncește mult când e răsplătit; altfel stă să moară de foame. Orășeanul petrece și se îmbată... Când n'are ce mânca, mai de grabă buzunărește lumea pe stradă decât să muncească — căci de, i se fac bătăături în palme... Orășeanul e foarte puțin religios; nu e moral... Orășeanul e leneș, cată să muncească puțin și să câștige mult — câștigul îl ia tot dela țăran...

Iar sub raportul sentimentelor ce nutrește orășeanul față de săteni, și reciproc, ele se rezumă în *dispreț* și *neîncredere* dintr'o parte sau din alta :

Țăranul nu prea vrea să asculte de legi, fiindcă le crede pe toate contra sa.. Țăranul se încrede de multe ori în vorbele orășeanului, care îl înșală... Orășeanul privește de sus pe cel dela țară, ba îl ia și în bătaie de joc... Orășeanul este fudul... E disprețuitor pentru fratele său, locuitorul dela țară, dându-i diferite epitete nemeritate, mai ales atunci când acesta nu voește să-i dea pe nimic ceeace el agonisește cu sudoarea frunții... Orășeanul se uită totdeauna cu aere disprețuitoare față de „țărănoi”.. Orășeanul a început a lua în răs costumul pur românesc și în locul lui a adus pe cel nemțesc. În locul ȋțarului, cămășii, ilicului și brăului, vezi la orășeni pantaloni „cloș”, haină spintecată și, ce-i mai frumos, albul guler, pe care peste câțva timp îl vom vedea acățat și de gâtul țăranului. În locul horelor, sârbelor și brăului strămoșesc, acum auzim valsul, polca, etc... Orășeanul trăește mult mai bine și mai lesne decât țăranul... Țăranului nu-i pasă și nici n'ar avea să ducă vieața unui orășean — pe care adesea el îl numește „pantalonar, surtucar”...

Așa judecă fiul de țăran pe orășean.

Să pătrundem puțin proveniența unor asemenea sentimente și să ne dăm seama de ce rămâne de făcut în această direcțiune.

Recrutarea elevilor școalelor noastre normale de băieți se face, în starea de lucruri actuală și în spiritul legiurii ce o reglementează, din fii de țărani mai nevoiași, din copii de văduve, din fii de învățători și preoți. Constatarea am putut-o face cercetând în câteva rânduri actele candi-

datilor, cu prilejul examenului de admitere în școala normală.

Cei dintâi înțeleg să aleagă o asemenea carieră pentru copiii lor, fiindcă cheltuelile de întreținere sunt relativ mici (nule aproape, când elevul este bursier), iar cariera sigură, deși nu prea remunerătoare. Dela o vreme însă unele compensațiuni materiale au venit să mai împlinească lipsurile.

Cât pentru cei de ai doilea, învățătorii și preoții, dacă o fac este pentru că ei sunt obișnuiți cu avantajele funcționarismului, apoi fiindcă țin ca fiii lor să nu se răslețească de casa părintească, sau, în sfârșit, fiindcă au în minte și combinațiuni de ordine practică pentru viitorul copilului: tatăl preot în sat sau învățător diriginte, fiul învățător și el — sau notar alteori, — așa că având mai mulți slujbași în familie e mai lesne să-ți înfiripezi oarecare stare.

Țăranul mai cuprins își dă copilul în liceu, în școala de agricultură, școala de arte și meserii, școala comercială. Are dealtfel și mijloace materiale, ca să-i dea dreptul și la năzuințe mai mari. Orășeanul evită să se facă învățător, fiindcă îi vine greu să se lipsească în viitor de mediul orășenesc¹⁾; fiindcă știe că poate câștiga mai

1) La examenele de ajutori de învățători se prezintă totuși și mulți orășeni „desrădăcinați”. Sunt însă în bună parte cei cari au încercat, fără să izbutească, alte ocupațiuni, iar în cele din urmă s’au resemnat să trăiască cu 50—60 lei, salariul acestei modeste funcțiuni.

mult de pe urma altui fel de instrucțiune; fiindcă școli normale sunt numai câteva în centre depărtate, pe când gimnaziile și licee îi stau la îndemână chiar în orașul său — și cu mai puține cheltueli încă.

Nu e însă atât de semnificativ faptul că populația școlilor normale este alcătuită din săteni, cât că ea persistă în tot ciclul celor șase ani de învățământ să rămână ca atare, cu un caracter de rusticitate vădită, dacă nu ca exterior dar de sigur ca sentimente și idei. Cum aceasta?

Elevii au venit la oraș la treisprezece ani cel mai de vreme, adică la o vârstă când individul are, oricât de redus, un fel al său de a cugeta, un număr de idei și o înțelegere relativ mai coaptă, o directivă mai definită în tendințe, deci un capital sufletesc câștigat, la care nu renunță atât de ușor ca un copil de șapte ani la intrarea în școala primară.

De altfel săteanul e mai precoce, își dă seama mai *de vreme* de cele ce-l înconjoară, fără însă să-și dea seama și *mai bine*. Mediul școlii în care intră e prielnic pentru păstrarea caracterului de rusticitate dobândit până atunci. Toți elevii formează o mare familie, plină de omogenitate, lucru pe care nu o să-l constatăm la un liceu, unde intră atâți streini și copii din atâtea categorii sociale — am putea zice o mare familie sătească, dacă ne gândim că una din ocupațiile zilnice, într'o bună parte a anului, este agri-

cultura la fermă, lucrul manual și alte îndeletniciri înrudite.

Izolarea școalelor normale la câmp, afară și departe de inima orașului, separarea populațiunii școlărești de restul populației orășenești contribuie să accentueze și mai mult rusticitatea¹⁾.

Elevii trăesc la ei acasă, din propriile lor resurse sufletești, și nici nu se preocupă de toată agitația furnicarului omenesc, al cărei ecou abia le ajunge la ureche, slăbit de tot. Izolare? — Imi vine însă în minte un adagiu francez: «on ne s'isole pas impunément» — și mă gândesc că sancțiunea este păgubitoare nu numai pentru cei ce s'au izolat fără voia lor, dar și pentru restul populației. Dar ni se va obiecta: izolarea elevilor nu este claustrația monahală; când și când ei reintră în vieța de oraș și deci caută să o cunoască.

Să ne oprim puțin asupra faptelor.

Individul, elevul normalist vine în oraș duminica și sărbătorile pentru câteva ceasuri. Târgul e închis, pulsul vieții publice adormit. Elevul are în față niște «orășeni de duminică», spilcuiți, mândri și încrezuți în hainele lor de sărbătoare. E ziua de petrecere și odihnă pentru orășeni, repaosul meritat după munca săptămânală. Totul îți face o impresie de bună stare ex-

1) In legătură mai îndepărtată cu această chestiune ar fi și lipsa limbilor streine din programa de studii a școalelor normale, în deosebire de alte școli.

celentă a acestora, falsă poate de fapt, dar cu care rămâne fiul de sătean, când îi privește. El e înclinat să conchidă că așa trebuie să fie și în restul celor șase zile ale săptămânei, când nu-l mai vede. Partea trudită a vieții orășenești, elevul nu are când și unde să o cunoască *de visu*: munca în fabrici, hamalâcul din port, vieța oboșitoare a prăvăliașului, ziua de lucru istovitor a micului funcționar, agitația vieții avocaților, peregrinările fără răgaz ale medicului, munca la șantier a inginerului, etc., — abia un ecou îndepărtat, abia o imagine vagă a acestei vieți ajung până la fiul de sătean închis între zidurile închisorii sale confortabile, și această imagine rămâne să și-o desăvârșească din cele ce cește, prefăcute în bine sau în rău, în cărți de literatură tendențioasă, în publicațiuni și ziare pătimase.

În chip *colectiv*, normaliștii mai au prilejul să cunoască și să vină în contact cu orașul la parade și serbări culturale, la reprezentații de teatru și concerte, unde sunt aduși pentru a-și forma educația în direcțiunea patriotică ori a-și desăvârși cultura în sensul artistic. Dar aci contrastul între umilința vieții sătești bântuită de atâtea neajunsuri și fastul serbării orășenești, unde totul se prezintă nu se poate mai decorativ, îl duce pe fiul de sătean la generalizări false — și știm ce ușor generalizezi când ești tânăr sau când ești de o alcătuire sufletească mai simplă.

De unde îi rămâne elevului dar să-și formeze o concepție asupra orășenilor ?

Mai întâiu va trebui să recheme din rândul amintirilor pe acele exemplare de orășeni cu care venise în contact, pe când era acasă: pe «sur-tucarii» de odinioară dela sat, pe proprietarul sau arendașul moșiei, prototipul omului fericit, mulțumită bogăției, și concretizarea vivanță a conflictului dintre capital și muncă; pe funcționarul administrativ cu veșnicul său rol de *a re-prima* — deci ambii, exemplare orășenești prea puțin simpatice țăranului.

Strămutat în viața de oraș, fiul de sătean va cunoaște mai bine — și aceasta nu e o simplă presupunere: m'am interesat de cercurile orășenești pe care le vizitează elevii la ieșirea lor în zilele de sărbătoare, de condițiunea socială a corespondenților lor, de nivelul cultural al celor dela cari primesc scrisori din oraș — va cunoaște dar vreo modestă rudă sau vreun prieten al familiei sale, locuind într'un cartier mai periferic, oameni cumsecade, de sigur, dar la cari, franc vorbind, numai model de virtuți civice nu poate găsi. Știm ce a putut da «mahalaua» până azi în viața noastră publică. Din acest punct de vedere, viața claustrală evident că păstrează mai nealterat fondul moral al elevilor. Dar iarăși, cine poate garanta că fiul de sătean vine la oraș cu un caracter moral excelent, pentru ca să nu mai aibă nevoie de a copia ceva din moralitatea orășenească ?

Așa privite lucrurile, pe ce să-și întemeieze normalistul dragostea și respectul pentru orășean? Am văzut în portretul citat cât de negru îl zugrăvește. Moralitatea i-o tăgăduște, ireligiozitatea i-o proclamă din toată convingerea; «la biserică nu vine niciodată orășeanul». Dar elevii se duc în corpore la o biserică modestă dela marginea orașului, unde firește că ai să poți număra pe degete pe credincioși.

Altă generalizare pripită: «orășeanul e necinstit», iarăși concluzie unilaterală, trasă din raporturile economice și comerciale ale sățeanului cu cine știe ce negustor ori samsar dela oraș. Dar aceștia sunt numai o specie de orășeni — și nu din cei mai buni; doar în esența comerțului și schimbului este implicită și o doză de înșelăciune ...convențională, deci, cu oarecare bunăvoință, morală: cei vechi doar făcuse din Mercur patronul comerțului și... al hoților!

Altă generalizare falsă: «fizicul orășenilor contrastează în rău cu al sătenilor». Pe cine să mai credem! Poporaniștii se lamentează că țărănimea lasă să se vadă semne de degenerescență. Normalistul, fiu de sătean, s'a gândit de sigur la cele câteva exemplare dintr'o lume necăjită, mahalagii istoviți și frânți de o muncă puțin remunerătoare. Dar de acolo trebuie să ne luăm colori pentru a zugrăvi portretul fizic al orășeanului?

Și acum — există vre-un remediu pentru răul semnalat?

Dacă niște fii de săteni îi privesc așa de urât pe orășeni este și fiindcă au moștenit asemenea sentimente dela părinții lor; iar dacă și acestora nu le suntem simpatici, vinovați suntem și noi orășenii: nu ne-am gândit destul să căpătăm încrederea țărănimii; am făcut prea puțin sau am făcut greșit cele ce ar fi putut să ni-l câștige sufletește pe sătean.

Unii dintre noi l-am ținut intenționat departe de trebile orășenești, l-am lăsat într'o ignoranță condamnabilă, nu i-am îngăduit să-și exercite drepturile politice sau să spună, el singur, cele ce avea de spus, în parlamentul țării.

Alții, deși însuflețiți de sentimentele cele mai bune pentru țărănime, am contribuit fără să vrem, fără să știm, ca să o îngădăm tot mai mult în cercul ei rustic, departe de tot ce era orășenesc; ne-am scoborât noi până la dânșii în loc să-i ridicăm pe dânșii până la noi, în credința că atingerea cu elementul orășenesc ar altera candoarea virtuților ce numai la țară se mai găsesc. Am săpat, fără să ne dăm seamă, un exclusivism de clasă, care numai spre folosul țării n'a fost.

Cât despre normalist în special, bine este să obișnuim pe fiul de sătean cu *rolul său la sat*, nu la oraș, însă nu în sensul de a-l rusticiza și mai mult sau de a-i păstra cu intenție un atare caracter. Am văzut cu ce idei pornește mai târziu la sat.

O îndrumare de folos este și aceea ca să se

îngăduie viitorilor învățători să-și înceapă studiile în gimnaziu, câțiva ani — trei sau patru — și să și le desăvârșească în școalele normale, unde vor căpăta instrucțiunea profesională. Pe lângă că sătenii ar cunoaște astfel mai bine și mai de aproape pe orășeni, s'ar determina poate și un curent pentru cei din urmă, favorabil carierei de învățător. Odată absolvenți, sunt convinși că ei nu ar pleca la sate porniți pe o luptă de clase: orășeanul cu cuget cinstit nu nutrește aceleași prejudecăți în ceea ce privește pe săteni; dimpotrivă, poate îl vede prea umilit, prea sfios, cu un fond sufletesc nu excelent, dar nici imoral, vrednic deci de sollicitudine¹⁾.

1) Ca o completare a cercetării întreprinse mai sus, am dat o lucrare elevilor din clasa a IV-a *de liceu* pe tema „Țăranul român”. Nu fără surprindere am constatat că fiii de orășeni n'au găsit de spus decât cuvinte bune despre săteni. Portretul țăranului zugrăvit de dânsii cuprinde trăsături nu atâta culese din propria lor experiență, din cele văzute cu ochii, cât din cele auzite în mediul în care trăesc sau cetite aiurea despre țărani. Și cum această literatură nu pregetă să laude pătura sătească și să o prezinte în colorile cele mai simpatice, evident că și portretul creat cu asemenea date trebuia să devie o adevărată apologie, sub pana unor copii înclinați totdeauna a ridica la superlativ orice caracterizare. Negreșit că oricât s'ar altera adevărul obiectiv, este mai de folos pentru înfrățirea claselor sociale din țara noastră concepția ce-și face copilul de orășean despre săteni, decât cea pe care o are fiul de sătean despre orășeni. Ce e trist însă e că ne-am mărginit numai la idei platonice, fără să înfăptuim ce trebuia.

Toate străduințele legiuirilor din ultima perioadă, care vin să ocrotească țărănimea, mi se pare că îndreptătesc presupunerea de mai sus.

Ca un complement la cele privitoare la normalişti, ar fi de discutat dacă nu ar da bune roade și admiterea de elevi externi în școalele normale. Ar trebui iarăși să se îmbunătățească tot mai mult starea materială a învățătorului, pentru a putea atrage și elemente ceva mai cu stare, iar nu numai din «lumea celor necăjiți»: sărăcia, fără să fie un vițiu, este de multe ori un izvor de viții, iar la sate avem nevoie azi mai mult ca oricând de elemente cu o moralitate excelentă.

Articolul de față nu face decât să semnaleze un fapt fără pretenția de a da și soluțiunea hotărâtoare — chestiunea fiind prea serioasă ca să se poată rezolva numai cu câteva date și într'un cadru atât de restrâns.

Aceasta a fost și ținta urmărită de noi.

1913.

CĂTRE ÎNVĂȚĂTORII DE MÂINE ¹⁾

Călătorul, când străbate un drum lung, se reculege atât sufletește cât și trupește, în popasurile cu care își înseamnă drumul parcurs; iar odată ce a ajuns la capăt, privește lung înapoi și satisfacția îi este mare, când vede cât de grea și cât de nesfârșită cale a străbătut el.

Tot așa suntem și noi cu toții în acest moment, profesorii ca și elevii, cari adunându-ne laolaltă, ne întoarcem privirile înapoi, unii — cei mici — pentru a se îmbărbăta și a culege noi forțe pentru anul care vine, alții — cei mari — spre a simți mulțumirea omului care și-a ajuns ținta; iar noi profesorii, pentru a simți deopotrivă și îmbărbătarea unora și satisfacția celorlalți — de vreme ce pentru noi bucata din drumul școalei ce străbatem în acest an, este o bucată din în-suş drumul vieții căreia ne-am consacrat.

Nevoia care ne întrunește astăzi aci este a-

1) Cuvântare rostită în fața absolvenților Școalei Normale din Galați, la încheierea anului 1909—1910.

ceeaș nevoie sufletească ce a reunit pe profesori și elevi laolaltă în decursul anului școlar expirat, ca și în decursul anilor ce au precedat. Pentru elevi — fiindcă ies dintre zidurile școalei și pătrund în lumea largă, unii pentru scurtă vreme, alții pentru totdeauna — este nevoia de a primi ultimele cuvinte de îndrumare dela aceia la cari și le-au găsit mereu până astăzi; pentru noi profesorii este cuvântul de rămas-bun pe care îl adresăm celor pe care i-am pregătit pentru viață și de cari ne despărțim cu părerea de rău că nu-i mai avem tovarăși de muncă, dar și cu speranța că am format oameni deplini.

Una din imperfecțiunile vieței de profesor este desigur și aceea că munca depusă pentru formarea sufletului școlarilor nu dă roade imediate, ci trebuie să aștepti vreme, până când copilul să devină om, iar omul să treacă cu succes nu numai examenele de odinioară ale școalei, ci și acea probă hotărâtoare a luptei pentru viață, care să-l consacreze pe el ca om desăvârșit, iar pe tine profesor, ca făuritor de oameni.

Deaceea, pe elevii noștri odată ieșiți de sub înrâurirea noastră imediată, noi nu putem să nu-i urmărim cu privirea și cu gândul și în viitor, tocmai pentru a ne procura satisfacția de a recunoaște într'înșii ceva din propriul nostru suflet.

Dealtfel, elevul normalist are o individualitate aparte, deosebită de a elevului licean, ceea ce face ca înrâurirea profesorilor să fie mai simțitoare și cu adevărat posibilă.

Liceanul este înrâurit nu numai de școală, ci și de familie și de factorul extern al vieții de societate; normalistul, închis între zidurile internatului, este aproape lipsit de înrâurirea celor două mediuri din urmă.

Familia sa este marea mulțime a camarazilor, iar profesorii sunt părinții spirituali. În contact neconținut cu aceștia, nu se poate să nu rămână profund influențați.

Pentru licean, liceul nu este decât un stadiu transitoriu prin care trece spre o țintă mai îndepărtată; pentru normalist, școala devine aproape un scop. Ajuns la absolvență, a ajuns ca și la țintă; este de presupus deci că școala l-a înarmat deplin pentru misiunea sa. Școala i-a asigurat capitalul de cunoștințe trebuitoare pentru a putea fi și el învățător al altora; școala i-a făurit sufletul ca să nu se dea învins în fața greutăților; școala i-a făcut să-i vibreze inima la gândul adevărului, binelui, frumosului.

Desigur însă că ceea ce face școala și profesorul rămâne fără roadă, dacă însuș sufletul școlarului nu e prielnic pentru asemenea răsădire. Glasul nostru ar fi glasul celui ce strigă în pustiu, dacă n'ar găsi răsunset în hărnicia și voioșia la muncă a elevului. Ar fi trudă zadarnică din parte-ne, dacă n'am putea să provocăm activitatea proprie și nestingherită, din partea voastră, elevi.

Firește că mijloacele variază dela profesor la profesor. Fiecare ia față de elevi atitudinea

pe care i-o dictează simțul său didactic sau, în chip inconștient, temperamentul.

Iar dacă uneori, noi profesorii am fost nevoiți, pentru a curma un rău adânc, să uzăm de energie, poate chiar de asprime, față de unii din școlari, să credeți că am făcut-o cu durere, călăuziți numai de propriul interes al acestora. Timpul, care șterge resentimentele de moment, vă va da în viitor dreaptă măsură a atitudinii noastre și sunt sigur că vă veți aduce aminte cu recunoștință de severul și conștiinciosul dascăl de odinioară, care vă disperase cu exigența lui.

Dealtfel este o greșală de judecată din partea elevului în aprecierea profesorilor săi. Din mulțimea acestora, școlarul își alege ca unitate de măsură totdeauna pe cel mai blând și ar vrea ca toți ceilalți să fie modelați după firea celui simpatic lor. Omeneste este firesc, dar realizarea este imposibilă. În lumea profesorilor, ca și pretutindeni, sunt firi între firi, temperamente deosebite. Totuș nutriți de aceleași gânduri, însuflețiți de acelaș ideal cultural, cu toții ne îndreptăm către aceeaș țintă luminoasă: să facem din copii, oameni desăvârșiți; să facem din fiul țaranului român, învățătorul harnic și cinstit care să-l scoată pe acela din întunec și mizerie. Dacă drumurile pe care apucă fiecare din profesorii voștri nu sunt aceleași, să nu uitați totuș că ultimul scop îi reunește pe toți laolaltă, fără excepțiune.

Explicarea atitudinii lor variate nu stă atâta

Într'înșii, cât în felul de a fi al elevului față de profesorul său; iar când școlarul se abate de pe drumul cel bun, reacțiunea imediată sau târzielnică o va simți în chip fatal. Profesorul nu face decât să o conducă, uneori să o grăbească, această consecință firească a purtării elevului. În ultima ei fază, ea se traduce prin corigență și repetență; iar voi elevi, cari v'ați creat o atare situație neplăcută, căutați cu sinceritate în îndoiturile sufletului vostru și aveți să vă recunoașteți propria voastră vinovăție. Cu puteri îndoite porniți din nou pe drumul școalei; descurajarea n'are ce căuta într'un suflet de copil, care încă n'a avut nici vremea nici prilejul să încerce toate în viață și să iasă dezamăgit și învins.

Dacă vina acestui rezultat rezidă în voi înșivă, să nu uitați însă că și meritul îndreptării depline vă revine tot vouă. E o mai bună garanție de ce va fi în viitor acel elev, care a găsit în sine puterea necesară pentru a rupe cu răul odată pentru totdeauna. El poartă în sine semnele unei energii care îi va asigura în viață totdeauna izbânda, iar pentru un viitor învățător la noi, această calitate înseamnă totul.

În cugetul fiecărui normalist trebuie să se graveze adânc scopul către care tindem cu toții. Țara noastră în starea ei actuală numără peste **800.000** de copii buni de carte și n'are decât vre-o **6.000** de învățători. În țara noastră proporția celor ce nu știu carte absolut de loc este

cam 60 %, ceea ce înseamnă că ei se numără cu milioanele.

O zicătoare stârnită din mijlocul acestuiaș popor recunoaște oarecum ce dureroasă situație îi revine analfabetului: «n'ai carte, n'ai parte».

Și în adevăr, un popor mare și bine înzestrat, din pricina întunecului neștiinței în care dăinuiește din vremi uitate, n'are partea de fericire pe care ar avea dreptul să o aibă de pe urma unei munci devenite din ce în ce mai puțin producătoare, ba uneori chiar stearpă.

Sunteți fii de țărani și traiul de câțiva ani la oraș nu a putut să va facă să uitați starea de lucruri pe care ați lăsat-o când v'ați părăsit satul natal.

De bunăseamă că n'ați uitat — și de altfel vă doresc să nu uitați niciodată — câtă sărăcie bântue în general la țară, câte boale istovesc și ucid pe săteni, cât de scoborît este nivelul vieții domestice a țaranului, ce lipsă netăgăduită a unui ideal se citește în sufletul acestei păтури de milioane de indivizi, cari se mărginesc la o vieață pur vegetativă o bună parte din an.

E o nefericire ca să fii sărac, dar este o chinuitoare nenorocire ca să fii «sărac în țară bogată» — și la noi cam aceasta este starea de lucruri. Au căutat pricinele alții înaintea noastră și nu le-a fost greu să le descopere. În prima linie este ignoranța: avem de toate din belșug, dar nu ne pricepem să le utilizăm, nu știm să le pu-

nem în valoare, fiindcă n'a fost nimeni care să ne învețe.

Înțelegeți acum, D-v. absolvenți, încotro duce Școala Normală dela care azi vă luați rămas bun ?

S'a zis despre viața învățătorului că este un apostolat. Poate da, întrucât o privești dintr'un punct de vedere individual; ea cere sacrificii și abnegație. Îndată ce însă o privești prin prisma interesului obștesc, îi cresc proporțiile, ea devine un războiu, iar dascălul de sat este luptătorul rămas aproape singur împotriva numeroșilor dușmani, cari amenință să istovească viața la țară.

D-voastră, absolvenții școalei noastre, întruniți la un loc cu absolvenții celorlalte școli normale, constituiți o nouă și mândră legiune de luptători, pe care autoritatea școlară în cap cu ministrul ei, omul care și-a închinat toate puterile ridicării neamului prin școală, o pornește în fiecare an la războiul împotriva întunericului și sărăciei la sate.

Conștienți și D-voastră de înalta datorie ce vă revine, conștienți și noi de ținta în vederea căreia v'am pregătit, nădăjduim că prin înfrățirea acestor sfortări, care acum s'au identificat, să vă asigurați în viitor izbânda.

Ce vă rămâne de făcut la sate? Iată un lucru ce nu se mai învață din cărți și pe care nici cel ce vă vorbește nu vi-l poate spune aci în câteva cuvinte. Când veți fi fiecare la postul său, price-

perea adâncă și entuziasmul sincer vă va dicta linia de purtare.

Totul însă se poate concretiza în acele două vorbe, care de mult ce au fost repetate s'au banalizat aproape, — «activitate școlară», «activitate extrașcolară» — dar care ascund în sine esența întregii vieți a învățătorului.

Aparența ar fi că în starea actuală, roadele cele hotărâtoare trebuie să vină dela activitatea învățătorului în afară de școală. Este o parte de adevăr, însă să nu se uite că activitatea în școală are ca menire tocmai să o facă inutilă cu vremea, pe cealaltă. Când țăranul va fi de copil deplin pregătit pentru viață, nu va mai fi nevoie să-l mai instruești în școli de adulți, să-i ții conferențe asupra relelor alcoolismului sau asupra utilității cooperațiunii, etc.

Să nu luăm deci activitatea extrașcolară ca un scop al vieții învățătoarești, ci numai ca o trebuință de moment.

Aci însă venim în fața acelei serioase probleme dela care atârnă totul: cum putem deștepta interesul și dragostea săteanului pentru școală.

A fost o epocă în istoria școalei la noi, când această instituțiune nu reușise să inspire alt sentiment decât groaza. Citiți *Amintirile* lui Creangă și dacă veți pătrunde adânc dedesubtul glumelor acestui fiu de țăran, veți găsi o ură vădită împotriva școalei. Vina nu o avea însă instituțiunea, ci omul, învățătorul de pe acele vremi,

care la gingășia unor suflete de copii răspundea sistematic prin asprime.

Părinții își dedeau seama de aceasta, își trimiteau odraslele în aceste locașuri de suferință, cu speranța că o pedagogie atât de drastică trebuia să-i pună pe calea cea bună; dar aveau probabil mulțumirea, că nu sunt ei înșiși în vârsta copilăriei pentru a mai trece prin acest purgatoriu dureros.

Deci ce interes sau ce simpatie puteau să le deștepte școala și învățătorul, de pe urma cărorora nu vedeau nici un folos social!

Au trecut și acele vremi. Învățătorul aspru de atunci a fost înlocuit de învățătorul pregătit în pripă pentru o carieră în care nu vedea decât asigurarea pâinii de toate zilele. De acum, trecând pe sub ferestrele școlii din sat, nu mai auzi țipetele de durere de odinioară; acum o liniște profundă domnește, liniștea adormitoare a unei munci de mântuială, fără interes, fără însuflețire. Dascălul mărginit și pedant de pe catedră își drămuiește cu sgârcenie și în tăcere notele, pregătește corigenții și repetenții, iar din numărul cât mai mare al lor își constituie un titlu de laudă.

Astea sunt roadele școlii? De unde să înțeleagă săteanul rostul ei? E de vină instituțiunea sau tot omul, măsura tuturor lucrurilor?

Pe profesorul, ca și pe institutorul și învățătorul de altădată, îi apropia o psihologie comună. Cu toții își trăiau vieța într'un mediu de

copii, față de cari superioritatea lor nu mai putea fi contestată. Conștiința acestei superiorități relative, ei începeau a o socoti ca ceva absolut; ea se traducea printr'un aer de suficiență, de dispreț, pe care dascălul îl lua față de cealaltă lume înconjurătoare.

Înțelegeți câtă simpatie avea de câștigat școala de pe urma unei asemenea atitudini din partea conducătorului ei.

Săteanul se simția prea mic în fața învățătorului; acesta, cu pretențiunile lui de intelectual, se simția prea sus față de umilul muncitor cu sapa și cu plugul. Unul pe altul se evitau.

Dacă nu aceasta era pricina ce-i îndepărta, atunci era o alta, mai puțin condamnilă, dar tot atât de stearpă în roadele ei.

Dascălul, indiferent de grad, prin felul de cultură pur dogmatică pe care o primia pe atunci, adopta un spirit didactic, un aer «dăscălesc» ca să zicem așa, în toate, nu numai în mijlocul clasei sale de școlari. El înțelegea să facă lecție cu toată lumea și cu aceeaș rigiditate ca și de pe catedră, fără să cugete că omul adult și străin de școală este mai puțin docil, este mai sceptic când e vorba de primit convingeri pe deagata.

Slavici, în «Popa Tanda», zugrăvește minunat această situație în care sătenii ocolesc de departe și cu spaimă pe acel care e dispus să le țină mereu predici, să-i dăscălească necontentit.

Pe nesimțite învățătorul vede cum se face gol în jurul său. De unde trebuia să trăiască între

oameni și pentru oameni, acum îi rămâne să trăiască cu multă amărăciune numai în sine, fuge de lume, devine mizantrop. Invățătorul și-a înstrăinat satul, îi rămâne școala cu copiii ei, se izolează între cele patru ziduri și din zi în zi mai nervos, continuă să-și drămuiască mai departe notele și să-și împartă pedepsele.

35 de generații îl vor ști de frică, poate îl vor privi chiar cu respect — nu însă cu dragoste — și e fără îndoială că nu vor veni niciodată să-i ceară sfatul, când vor fi în grea cumpănă.

Iată un tablou cam negru al vieții învățăto-rești, veți zice D-voastră absolvenții, cari v'ați închinat ei cu atâta drag.

Este de sigur o parte de exagerare, care e cu atât mai evidentă, cu cât ne apropiem de timpurile de astăzi. Invățământul rural a fost priment cu elemente tot mai tinere, cu oameni de lumea nouă oarecum, cari ajunși la sat au căutat să risipească atmosfera apăsătoare lăsată acolo din alte vremi. Voia bună, avântul inerent tinereții, să credeți că au făcut mai mult bine decât sporul cunoștințelor teoretice sau mecanismul treptelor formale, necunoscute bătrânului dascăl de altădată.

D-voastră absolvenții, duceți la sat această voie bună, acest avânt comunicativ, care vă va face să pătrundeți mai lesne în sufletul sateanului și să-l cuceriți mai ușor în vederea propriei lui ridicări morale și materiale. Feriți-vă de a vă înfățișa cu aerul acela rigid de dascăl,

care răspândește în jurul său o atmosferă de ghiață, îndepărtându-și spiritele ascultătorilor.

Fiți mai întâi oameni și apoi dascăli; feriți-vă de prea mult didactism, feriți-vă de a fi pedanți, mai cu seamă cu săteanul nededat cu abstracțiunile.

Marele secret al activității învățătoarești este să pornească dela pilda vie, în clasă ca și afară, să pornească dela sine ca să ofere model de imitat celorlalți. Nu vă izolați deci într'o vieață de mizantropie, nu așteptați să vină satul la D-v., ci duceți-vă de-l căutați D-v. Fiți oameni de lume, atât cât permit uzurile lumești la sat. Nu fiți dascăli și în societate: lumea nu e dispusă să vă asculte întocmai ca școlari D-v. Nu vă feriți de prietenia celor câteva personalități mai de seamă din comună, între care puteți găsi prețioși auxiliari.

Obișnuiți-vă a nu mai vedea totdeauna în proprietar, un vrăjmaș. Sunt între dânșii mulți oameni de bine, cari sunt dispuși în tot momentul să vă secundeze în realizarea idealului D-v. ca învățători. Obișnuiți-l pe proprietar mai cu seamă, a nu vedea în D-v. un vrăjmaș al intereselor lui; obișnuiți-l a vedea în ridicarea satului, ridicarea însăș a proprietății sale.

În activitatea D-v., nu uitați și de celălalt prețios auxiliar, pe care l-ați putea găsi în *preotul* satului. Năzuiți către un ideal comun — deși cu mijloace deosebite; porniți cu puteri reunite deci la lupta împotriva ignoranței și sărăciei. Puțină

abnegație din parte-vă, oarecare menajamente pentru susceptibilitățile celorlalți — și vă veți face prieteni chiar din vrăjmașii D-v.

Faceți-vă prieteni cu deosebire din școlarii D-v. Intre dâșii nu sunt numai suflete neînțelegătoare de copii; în starea actuală de lucruri, școlarii la sate sunt ceva mai vârstnici, mințile mai coapte, inimile mai largi — deci nu fiți atâta dascălul lor, cât egalul și prietenul lor. Pentru aceasta vă vor fi îndatorați totdeauna, cuvântul D-v. pentru ei va fi lege, — nu acum când sunt pe băncile școlii și când deci trebuie să fie așa, ci mai târziu, în cei 35 de ani ai vieții învățăto-rești, când școlarii nu vor mai putea fi cuprinși între cei patru pereți, ci vor constitui satul însuș, în întregul lui.

Căutați să ridicați prestigiul școlii cât mai sus. Ne-am obișnuit să numim școala «templu»; atunci și cel ce celebrează într'însul, învățătorul, cată să fie un sacerdot. Înălțându-vă pe D-v. în respectul lumii, înălțați și instituția cu care vă identificați.

Nu vă gândiți numai la mijloacele cele mari, ci și la cele mai mărunte. Impune omul, fără în-doială, dar uneori impune și decorul în care știe să se prezinte, exteriorul cu care se înfățișează. Câte odată și haina face pe om.

Cum ați voi, bunăoară, să predicați printre copii spiritul de curățenie, când D-v. înșivă ați veni în clasă cu haina cea mai murdară și cu un exterior respingător.

Vreți să educați pe alții, educați-vă mai întâiu pe D-v. înșivă. Vreți să provocați entuziasm pentru idei mari, fiți D-v. înșivă niște entuziaști, însuflețindu-vă de căldura acelor idei.

Nu uitați ca întreaga activitate să graviteze în jurul marelui idei de neam. În școală ca și afară din școală, totul trebuie să fie subordonat acestui ideal.

Activitatea D-v. se oprește la vatra satului, dar amintiți-vă că ridicarea satului semnifică ridicarea unui colț de țară și că totalizarea acestora reprezintă izbânda finală, pe care o urmărim cu toții.

Va fi o satisfacție mare pentru învățătorul satului, când la sfârșitul celor 35 de ani în slujba țării, privind în jurul său generațiile care i-au trecut prin mâini, va recunoaște într'însele semnele muncii sale care a rodit.

Va fi o satisfacție și mai mare pentru învățător ca român, că a contribuit și el cu cei mai buni ani ai vieții sale, ca să facă cu puțință izbânda neamului.

— Dar ajung sfaturile. Sunteți însuflețiți, ca tot ce este tânăr, de un entuziasm sincer și cinstit. Într'însul veți găsi la nevoie îndreptarul care să vă călăuzească în viitor.

Și acum, în pragul despărțirii, sunt sigur că am asentimentul unanim al colegilor mei, când vă urez din toată inima izbândă desăvârșită în cariera căreia v'ați închinat.

LUPTELE DE PARTID

Evoluțiunea politicei românești este evoluțiunea caracteristică statelor, care vreme îndelungată au fost lipsite de libertate, dar în cele din urmă, printr'o sfortare bărbătească, au izbutit să și-o câștige.

Programul politicei noastre în trecut era independența națională în afară; programul epocii contemporane este independența lăuntrică. O dată hotărîtoare în istoria patriei, pe care nu o putem trece cu vederea, socotim că este anul 1881, când primul ideal fiind atins prin proclamarea Regatului, rămânea să se realizeze cel din urmă, prin ridicarea economică a țării și chemarea la viață a tuturor păturilor sociale.

Lupta pe această temă nu așteptase rezolvirea celei dintâi probleme. De soarta uneia atârna izbânda celeilalte. Așa și pricepem avântul și înverșinarea generației dela 1862 și 1864, care nu s'a sfiit să risce lovitura de Stat, numai pentru triumful unor idei.

Partidul tinerimii vedea în împrăștierea

sătenilor salvarea țării, acela al trecutului credea că marea proprietate va asigura consolidarea Patriei.

Principii politice deosebite faceau din fiii aceleiași națiuni vrăjmași de moarte, deși țelul pre-zumat al luptelor trebuia să fie identic: binele obștesc și înălțarea națională. Acesta este un caracter permanent al luptelor politice și diversitatea vine nu atâta din scopul ultim ce se urmărește, ci din căile deosebite pe care fiecare partid înțelege să-l realizeze.

De aci, diferența în programe; de aci nevoia de a exista cel puțin două partide cu două serii de soluțiuni; de aci concurența între «acțiune» și «reacțiune».

Cum însă în natură, această concurență se manifestă în așa chip încât reacțiunea este înclinată totdeauna să întreacă acțiunea, mergând uneori și până la exagerare, tot așa și în luptele noastre politice s'a accentuat o înverșunare, o nevrozitate generală mereu în creștere, care s'a tradus de multe ori în proceduri lipsite de urbanitate. Forma cea mai dăunătoare însă a fost tendința de distrugere a tot ce era operă a adversarului, chiar când ea era însuflețită de un spirit sănătos.

Politica fiind cu toate acestea, o operă de clădire, iar nu de distrucțiune, și cum membrilor unei aceleiaș națiuni nu le este îngăduit decât un ideal comun și mare, putem lesne înțelege sorgintea înăspririi luptelor. Idealul obștesc cu vre-

mea se îndepărtează, devine tot mai palid, se șterge, iar locul lui este luat de năzuințe mărunte și imediate. Oamenii se grupează, nu în jurul unui program de principii ci în jurul unei persoane, pe care o substituie ideilor, în jurul unei individualități mai darnic înzestrate, care le făgăduiește să-i conducă la victorie, pe o cale sau pe alta.

Lupta acum are ca țintă întâietatea, iar ambițiunea îi este mobilul.

Firește că sforțările devin tot mai violente și mijloacele de războiu tot mai crude.

Când însă acțiunea și reacțiunea se contrabalancează pe tărâmul idealului național, lucrurile iau un alt aspect; interesele individuale și egoiste neavând ce căuta, raporturile dela partid la partid vor deveni mai blânde. Ținta este identică, mijloacele sunt opuse. De sigur, când ai la îndemână drumuri deosebite care duc în acelaș loc, ai să alegi pe cel mai scurt și cel mai bun.

Diversitatea în soluțiunile politice este neapărată și dacă unul din cele două partide ce înfățișează curentul pentru acțiune și cel pentru reacțiune, nu se prezintă cu acest caracter de noutate sau nu e înzestrat cu o putere de rezistență cel puțin egală, el inevitabil trebuie să facă loc celui care le are pe amândouă. Altfel nu mai are rațiune de a exista. Viitorul lui este de a se pierde deodată sau pe încetul, în massa celui mai tare și de a fi înlocuit de un altul nou și viguros.

Diversități parțiale numai în anumite puncte mărunte de program sau numai asupra persoanei conducătoare, nu nasc un partid, ci simple «fracțiuni» numite cu un nume ori altul, dar care cu vremea se vor omogeniza, fiindcă n'au de ce să existe.

Unde e diviziune, nu e forță și garanția de viață a unui partid stă tocmai în această forță.

Asemenea fracțiuni cu atât mai mult sunt înclinate peirii, cu cât se găsesc prinse între două focuri, atunci când nu sunt menite să facă jocul adversarului.

Exemplificarea celor de mai sus o vedem în primul înțeles, în Anglia, unde fiind două partide istorice mari, cu un ideal aproape uniform, nu mai pot da lupta pe teme istorice pe care s'au clădit ci pe feluritele soluțiuni în aplicarea principiilor, diverse după evenimentele la ordinea zilei.

În înțelesul din urmă este Austro-Ungaria cu nenumărate și minuscule partide politice, nesuținute de un ideal mare, ci diversificate pe baza unor chestiuni, care pentru facțiunea respectivă, pot fi vitale, pentru politică generală însă, lucruri de ordine secundară.

În momentele decizive și ele însă se întrunesc în două curenți mari: Majoritățile coalizate și opoziția.

E ușor de judecat, care din cele două țări este cea mai fericită politicește.

Pentru a încheia — rămâne să ne întrebăm

care e rațiunea de a fi a celor două partide politice adverse, atunci când idealul lor trebuie să fie comun.

Răspunsul e următorul: politica prezentului, dacă vrea să aibă o activitate salutară, trebuie să îmbrace caracterul unei politici de *control* și *întregire* reciprocă. Opera adversarului nu trebuie dărâmată, ci adaosă, iar lacunele ei, împlinite de regimul politic care se succede la putere. Gestiunea unora va avea ca garanție controlul celorlalți, ceea ce va atrage ca urmare corectitudine și emulațiune.

Căci nu e un alt stimulent la acțiune mai rodnic decât acest sentiment al emulațiunii, al întrecerii la făptuirea binelui.

Raporturile politice vor trebui să se îmblânzească, nemai având la bază ambițiunea; idealul comun al întregii societăți va avea sorti de izbândă din ce în ce mai numeroși.

1908.

POLITICA EXTERNĂ ȘI NAȚIUNEA

De câțeva vreme se observă o nervozitate generală în lumea civilizată. De dincolo de hotare ne sosesc vești, uneori foarte turburi. Vezi — mai just, ghicești — că se pregătește ceva neobișnuit și vrei să prinzi cu tot dinadinsul subînțelesul acestui sbucium: complexa și veșnic nedeslegată chestiune orientală e pe cale de a fi pusă din nou în discuțiune la masa diplomației mult încercate. Presa își mărește tirajul, succesul zilei crește, opinia publică se alarmează, teama de necunoscut întinde pe unele frunți mai cumpănite o umbră de neliniște. Știri fanteziste alături de vorbe cuminți aruncă dezorientarea în spiritul public, lacom de lămuriri. Gazetarul, în cabinetul redacției sale, își arogă rolul de diplomat care încurcă ori destramă firele politice din afară și aruncă în public idei temerare, știindu-se adăpostit de iresponsabilitatea anonimatului.

În vremea aceasta, adevăratul diplomat păstrează atitudinea-i rigidă de zile mari. Nici un

semn, nici o mișcare nu lasă să se ghicească gravele preocupări ce-l frământă; impasibilitatea lui e o aparență.

În oficina-i ministerială, un furnicar de mici diplomați în formațiune, răsfoesc pergamente politice și culeg date, ca, la un eventual semn al Europei, să se înfățișeze în chip demn și onorabil. Dar... Europa nu face semnul mult așteptat, diplomația rămâne și mai departe în rezervă, iar spiritul public se înfundă de data aceasta în nepăsare. Trezirea vine abia atunci când cecece se plănuia în taină, își pregătește realizarea într'o lovitură politică, pe care un întreg popor e nevoit să o îndure, nelegiuirea fiind pe deplin consumată.

Așa s'a făcut diplomație ani dearândul. Mici-meă numerică și teritorială a poporului nostru în cumpănă cu uriașele națiuni slave și germano-maghiare ce se încolăcesc în jurul României, strâmtând cercul din ce în ce, constituie uneori o explicație pentru timiditatea politicii noastre externe dusă până acum.

Nu vrem să spunem că spiritele temerare au ce căuta în politica din afară, pe care n'ar putea decât s'o periclitizeze și să o complice; dar iarăși, o meditațiune prelungită peste măsură și o prudență exagerată, dese ori apare ca semnul unei slăbiciuni organice condamnabile.

Taina în care se afundă diplomația de cabinet, discrețiunea cu care se înconjură, pot avea ca urmare dezinteresarea generală a conștiinței pu-

blice pentru tot ce este interes general, conștiință care, să nu uităm că în esență nu este decât un agregat de năzuințe individuale și egoiste. E în firea omului ca să se preocupe mai întâiu de sine însuș și apoi de semenii săi. Conștiința publică nu se naște; ea se formează prin cultură, iar diriguitorii sunt chemați să o lumineze și să o fortifice.

Ca să dorești ceva trebuie să știi limpede în ce consistă obiectul acestei dorințe; dacă vrei ceva, e natural să știi mai înainte ce ai să vrei. În politica externă, spiritul public astăzi nu știe ce să vrea, fiindcă această politică pentru el totdeauna a fost o carte cu șapte peceti, o problemă de care a încetat a se mai interesa atunci când, cercetând-o a văzut că-i stă veșnic închisă. Și, aci este răul.

Dacă la masa cea verde a diplomației se pun la cale de multe ori destinele unui neam, atunci e bine, e drept și mai cu seamă cinstit, ca el să fie pus în măsură de a vedea soarta ce i se pregătește; fiindcă, la urma urmei, diplomat sau ministru, nu este decât un slujitor al suveranității națiunii, cu ale cărei interese trebuie să se identifice. Iar atunci când un gest prea îndelung studiat și prea în taină cumpănit a dat greș, când negocierile diplomatice dela cabinet la cabinet nu-și mai găsesc deslegare decât într'o mișcare unanimă și viguroasă a unui întreg popor, diplomatul de zile mari în zadar va face apel la

conștiința publică; dezinteresarea de mult a cuprins-o, ea e profund adormită, iar apelul e menit să rămână glasul celui ce strigă în pustiu.

Vai de acel popor, care în fața pericolului ar înfățișa trista priveliște a unei lipse de solidaritate dela cei de sus la cei de jos! El e închinat peirii.

Să nu ni se spună aci că regimul reprezentativ actual este o garanție că națiunea ia parte la actele ce o interesează ca națiune. Ceeace e traianic, nu e forma constituțională și parlamentară, ci temelia sufletească, solidaritatea în cuget și simțire a masselor, care poate mâine vor fi chemate în sunet de războiu, să dea o deslegare sângeroasă problemei încurcate la masa diplomației.

Dar dacă ultimul sprijin rămâne tot în vigoarea brațelor românești, e echitabil ca să previi și cugetul românesc care le pornește la luptă, e echitabil ca să luminezi conștiința publică prin tot ce-ți stă la îndemână: conferențe, scrieri, tablouri statistice, etc., asupra a ceea ce îi este îngăduit sau nu să voiască, asupra drepturilor la care atâtea secole de luptă sau decenii de cumințenie îi permit să aspire. Sacrificiile pe care politica externă le poate impune în tot momentul poporului, îi dau dreptul acestuia de a fi luminat în această direcție.

Nu vrem agitația masselor prin cuvântări sedițioase care să ne împingă apoi în situațiuni dificile; nu vrem mișcări populare cu aparența

de a fi generale, în fond cu un mobil politic personal, de pe urma cărora să profite cutare sau cutare coterie de politicieni.

Nu, ci cei cari au pătruns adânc chestiunile la ordinea zilei, cei cari s'au devotat sincer binelui public, cei ce simt că sunt înzestrați cu un prisos de idei și cumpănire în faptă, să determine un curent sănătos în opinia publică, dovădind că avem și noi de urmărit și de ajuns un ideal de neam.

Inviorarea spiritului public va arăta și *peste graniță* că poporul simte la fel cu guvernării săi, va da să se înțeleagă că glasul acestora este ecoul a câtorva milioane de alte glasuri, al căror murmur nu mai poate fi stins printr'o simplă privire încruntată, aruncată de dincolo de hotar, copilului timid din alte vremuri.

Rolul poporului în această problemă este să arate că simte cu putere, al diplomatului că înțelege adânc; unul dă un sprijin ce se traduce de multe ori prin jertfa a zeci de mii de vieți, celălalt va oferi soluția, formula potrivită cu năzuințele neamului său și cu susceptibilitatea adversarului.

Nu vom fi acuzați de sentimentalism literar, citând următorul vers din «Vlaicu-Vodă», care mi se pare că concretizează frumos ideea de mai sus :

„De ți-e pânza simțimântul fie-ți cârmă cugetarea !”

Moderațiunea se impune în toate actele vieții,

deci cu atât mai mult aci. Dar iarăș, să nu ne sfiim a o reduce pe cât posibil, atunci când ea ne duce la umilire și discredit. Un popor cu vitalitate și-o manifestă luând totdeauna atitudinea ce-i dictează interesul propriu, și nu considerațiunea pe care vecinul va binevoi să i-o acorde. Dacă până acum poporul nostru a fost copilul cuminte al Europei, să dovedim că azi a ajuns omul chibzuit dar și hotărît la jertfă, peste care nu se mai poate trece cu nepăsare. Glasul României este drept să se audă, desigur cu demnitate, dar și cu mai multă putere.

Am privit cu dispreț sau cu compătimire până acum, manifestările de energie ale vecinilor noștri mai mici; dar și dela ei putem culege învățăminte. Când o mână de oameni strânși pe un teritoriu pe care o putere formidabilă li-l îngustează din zi în zi, se ridică cu tot ce le stă în puteri împotriva cotropitorului, se sbuciumă cu disperarea celui care vede limpede că merge la peire, dar cu nădejde că virtutea și jertfa sa nu vor rămâne fără răsplată; când în fața primejdiei, toți indivizii din acel popor, dela principele de coroană până la plugarul umil știu că au și ei un rol de împlinit și și-l îndeplinesc cu inimă și conștiință, nu este oare aceasta diplomația cea mai rodnică în rezultate, pe care Europa, mamă vitregă pentru fiii ei mai mici, nu va fi în stare să o nesocotească?

Am numit pe vecinii noștri, Serbii, iar revirimentul politic ce acum în urmă ia naștere în fa-

voarea lor, sprijinește credințele mai sus enunțate.

România poate aspira la mai mult decât atâta.

Existența noastră nu este pusă în joc astăzi, dar într'un viitor nebănuit încă, nu știm ce ni se poate pregăti.

Năzuințele rasei slavice și năzuințele celei germanice, în drumul lor cotropitor spre o țintă identică, trebuie să ne pună pe gânduri pe noi ceștia cari le aținem calea, strânși de două laturi; trebuie să ne pătrundem adânc de soarta ce ne poate aștepta, atunci când cei doi vrăjmași de astăzi se vor împăca un moment pentru a-și împărți și devora prada în liniște. Sfâșierea Poloniei, se știe ce acord perfect adusesese între cele trei națiuni — cu o zi mai înainte, vrăjmașe de moarte.

Istoria politică a popoarelor este făcută nu pentru a fi învățată, ci înțeleasă. Pentru noi ceștia mai mici, îndatorirea aceasta e legată de existența noastră mai departe. În politica popoarelor domnește un egoism de multe ori feroce. Prietenia de azi ascunde poate germenii unei vrăjmășii de moarte mâine. Deci cei mai buni amici ai Românilor sunt Românii înșiși — poporul. El trebuie cultivat și luminat, pentru că speranțele sunt tot la dânsul. Temeiul politicii externe este și trebuie să fie interesul — un interes neînduplecat — iar considerațiile de politețe și prietenie, trebuie să rămână niște formule

aparente, în care să nu creadă de fapt nici unul din popoarele între care ele se schimbă.

Deci, moderațiune, dar mai presus de aceasta, energie.

Noembrie, 1908.

CUPRINSUL

1. Patria	5
2. Cultul oamenilor mari	14
3. Conștiința de neam și școala	20
4. Părinții și profesorii	30
5. Din cele văzute la noi și aiurea	44
6. Constatări asupra învățământului strein	55
7. Liceul și colegiul la Francezi	72
8. Controlul în învățământul secundar	84
9. Țărani și orășeni	92
10. Către învățătorii de mâine	104
11. Luptele de partid	118
12. Politica externă și națiunea	123

VERIFICAT
1987

17.629 — Tip. Profesională, Str. Câmpineanu, 9.

De CONSTANTIN DAMIANOVICI :

Herbart și Educația prin instrucțiune, după
G. Compayré. (Biblioteca pentru toți).

Catilinarele lui Cicerone, traducere de pe
textul latin, însoțită de explicațiuni istorice,
cum și de un studiu introductiv asupra auto-
rului și operei.

(Biblioteca pentru toți).

Artă și Literatură, pagini critice. (București,
1914).

Preocupări culturale, constatări și reflexii.
(București, 1914).

Prețul 1,50 lei.